

Георгий Мдивани

ФРОНТ БУЙЛАБ БУЙРУҚ

(7 кўринишли пьеса)

Қатнашувчилар:

1. Серго Оржоникидзе.
 2. Зинаида Гавриловна.
 3. Павлик — 12 яшар бола.
 4. Захар — штаб коменданти.
 - 10 5. Николаев — штаб бошлиғи.
 6. Лалаев — комиссар.
 7. Бядуля — командир.
 8. Мўйсафид — актёр.
 9. Актриса — унинг қизи.
 10. Калюга — ишчи.
 11. Иванов — темир йўл бошлиғи.
 12. Петров — озиқ-овқат комиссари.
 13. Степан — чопар.
 14. Станция бошлиғи.
 - 20 15. Иван Кузьмич — қоровул.
 16. Биринчи анархист.
 17. Иккинчи анархист.
 18. Деҳқон.
- Командирлар, қизил аскарлар, вокзалдаги халқ

Ғафур Ғулом таржимаси

Биринчи кўриниш

Штаб хонаси. Саҳнада Николаев, Лалаев, Петров, Калюга, Иванов. Николаевнинг олдидаги столда харита. Ҳаммалари ўйланиб ўтирадилар.

Л а л а е в (*жаҳл билан ўрнидан туради*). Йўқ, бу мумкин эмас, ўртоқ Николаев. Бизнинг чекинишимиз сотқинликнинг ўзи бўлиб қолади.

К а л ю г а. Тўғри, ўртоқ Лалаев.

И в а н о в. Наҳотки бошқа чора топилмаса?

10 Н и к о л а е в. Бор.

П е т р о в. Қандай чора?

Н и к о л а е в. Ҳаммамиз битта қолмай ҳалок бўлишимиз керак бўлади. Аммо... бари бир душман бизнинг ўликларимизни топтаб фронтни ёриб ўтади. Мен-ку ўлимдан кўрқмайман, хўш сизлар-чи... (*Атрофидагиларга қарайди.*)

Л а л а е в (*унинг сўзини бўлади*). Бу демагогия! Куруқ сафсатабозлик!

20 Н и к о л а е в (*ўрнидан сапчиб туради*). Бу ер фронт, митингхона эмас, ўртоқ комиссар! Армиянинг тақдири учун мен жавоб бераман.

Л а л а е в. Шундай, аммо менинг ҳам армия тақдири учун жавобгарлигим сизникидан кам эмас! Мени Москвадан, штаб бошлиғи нима деса лаббай, деб ўтирадиган нотариус бўласан, деб жўнатган эмаслар. Сиз ҳам менинг фикрим билан ҳисоблашишингиз керак. Мен фикримни партияли ўртоқлар олдида очиқ айтаман. Чекинмаймиз! Мен чекинишга қаршиман!

30 Н и к о л а е в. Дуруст, мен партия аъзоси эмасман, аммо Революцион ҳарбий кенгаш олдида етарликкина ишонч ва эътиборга эгаман. Хўш, сиздан сўраб кўрай, ўртоқ Лалаев, айтинг-чи, душманга қаршилиқ кўрсатаверсак-да, оқибатда жонли барча кучларимиз нобуд бўлиб кетса, хўш икковимиздан қайси биримиз партия олдида жавобгар бўламиз? (*Петровга мурожаат қилади.*) Ўртоқ Петров, озиқ-овқат масаласи қалай, шаҳарда қанча ғалла қолган?

Петров. Ғалланинг мазаси йўқ. Бир-икки кунга аранг етади.

Николаев. Шаҳардаги қочоқлар қанчага етди?

Петров. Қим санаб чиқибди дейсиз. Эҳтимол беш мингдир, балки ундан ҳам ортиқроқдир.

Николаев. Беморлар-чи?

Петров. Жуда кўп. Қасалхоналар тирбанд.

Николаев. Ана шундай, ўртоқ Лалаев, энди бир хулоса қилиб кўрайлик-чи. Нималаримиз бор экану, нималаримиз йўқ экан? Чунончи, снрядимиз йўқ, патронларимиз йўқ, дон-дун, нонимиз йўқ? Нималаримиз бор? Буларнинг ўрнига ҳақиқатга мос келмайдиган революцион дастурлар, бекорга кучаниш ташаббуси, очлик ва терлама бор, холос.

Чанг-тўзон босган Бядуля югуриб киради.

Лалаев. Нима хабарлар бор?

Бядуля. Расво хабарлар, ўртоқ комиссар! (Николаевга.) Менга нега снаряд юбормадингиз? Бу ерда нима қилиб ўтирибсизлар ўзи? Полк икки кундан бери нонсиз ўтирибди.

Николаев (*Лалаевга қарайди ва қўли билан Бядуляни кўрсатади*). Ҳа, ана, кўрдингизми... сўзларимнинг жонли далили.

Лалаев. Жангчиларнинг кайфияти қалай?

Бядуля. Кайфияти жойида. Жангга отилгани шай бўлиб туришибди, аммо... патрондан йўқ.

Николаев (*Лалаевга*). Эшитяпсизми, сўзларим яна бир марта тасдиқланди.

Бядуля (*давом этади*). Душман устимизга зовталаб келяпти... Ҳар томондан сиқик ва ҳужум ичида-миз... Унг қанотда Ткаченкони ўлдиришди!

Николаев (*ҳайрон бўлиб*). Ткаченкони дедингизми?

Бядуля. Қозловнинг отряди бўлмаганда, батареяларимиз душман қўлига ўтиб кетган бўларди. Йигитларга минг раҳматки, айти вақтида етиб келишди. Қозлов тўп садоларини эшитибди-ю, отряди билан менга мадад бергани югурибди. Узи... ҳеч қандай буйруқсиз. Одам деган бундай бўлибди-да!

Лалаев (*хомуш*). Энди нима қилиш керак?

Николаев. Айтдим-ку ахир: чекинамиз, ана шу билан армиянинг жонли кучларини сақлаб қолган бўламиз. Шу бугуннинг ўзидаёқ чекиниш керак. Қоронғи кечадан фойдаланиб қолайлик. (*Харитага қарайди*.)

Аммо, ҳовлиқмасдан, саросимага тушмасдан чекиниш керак. Мана бу чегарагача. Ўттиз чақирим келиб қолар.

Л а л а е в. Хўш, шаҳар-чи?

Н и к о л а е в. Шаҳарни орқалаб олиб кетолмаймиз. Ташлаб чиқишга мажбурмиз. Терлама билан бижғиб ётган шаҳар қолса қолар.

Б я д у л я. Чекинамиз, дейсизми? Улганда ҳам чечинмаймиз!

10 Н и к о л а е в. Мен сизга шунисини айтишим керакки, ўртоқ Бядуля, сизнинг полкингиз ичкари томонга жўнаши зарур. Мана бу чегарада душманга қаршилик кўрсатиш учун тайёрланиш керак. (*Харитадан кўрсатади.*) Оқоплар қазишга тўғри келади, маълумки, бунинг учун патроннинг даркори йўқ.

Л а л а е в. Тўғри!

Б я д у л я. Эсларингни едингларми!

Л а л а е в. Ўртоқ Бядуля, сиз ахлоқ доирасидан жуда четга чиқиб кетяпсиз!

20 Б я д у л я. Гапнинг мазмунини тушунтириб беринглар-чи, ўзи нима гап?

Н и к о л а е в (*Бядуляга*). Сиз штабнинг буйруғини оласиз. Унда ҳамма нарса тушунтирилган бўлади. Сиз буйруқдаги кўрсатмаларни финг демай бажаришга мажбурсиз.

Б я д у л я. Бу ҳеч мумкин эмас!

Л а л а е в. Мен сизни тартибга чақираман, Бядуля. Бу ўзбошимча, анархистик қилиқларингизни ташланг.

Б я д у л я. Мен чекинишга қаршиман. Мени отиб юборсаларингиз ҳам фронтни ташлаб кетолмайман.

30 *Эшик очилиб, Серго Оржоникидзе, унинг орқасидан Захар киради.*

С е р г о. Хўш, бу ерда мардоналиги учун кимни отиб ташламоқчи бўлиб турибсизлар?

Ҳаммалари эшикка ўгириладилар. Қараб турадилар. Пауза.

Н и к о л а е в. Ким бўласиз?

С е р г о. Революцион ҳарбий кенгаш аъзоси Оржоникидзе.

Л а л а е в. Ўртоқ... Серго!

40 С е р г о (*Лалаевга ўгирилади*). Лалаев, салом! (*Қўлини сиқиб кўришади.*)

Н и к о л а е в (*кўришади*). Николаев.

С е р г о (*Николаевга тикилиб*). Жуда соз. Мана сизларнинг ҳузурингизга етиб келдим.

Николаев (*хурсанд кайфиятда*). Жуда хурсандман, ўртоқ Оржоникидзе. Мен шу вақтгача сиз билан таниш бўлиш шарафига муяссар бўлмаган эдим.

Серго. Гап бунда эмас. Ҳозир, яхши соатда дийдор кўришмакни насиб қилсин, дейдиган замон эмас. Ҳозир энг муҳими одамларнинг қилиб турган ишларини билиш.

Петров (*кўришиб*). Петров.

Бядуля (*саломлашиб*). Бядуля.

Серго. Сиз жуда ҳам ботир кўринасиз, ўртоқ Бядуля!

Бядуля. Тутоқиб кетган эдим-да...

Серго (*сўзини бўлади*). Ўзингни оқлашингнинг нима ҳожати бор, ўртоқ Бядуля! Тутоққанинг жуда ҳам яхши. Айниқса, революцияга хос ишларда бепарво кўнгилчанликдан расво нарса йўқ.

Калюга (*кўришади*). Калюга.

Серго. Депо бошлиғимисан?

Калюга. Ҳа.

Серго. Ҳали икковимиз узоқ гаплашамиз. Мен сенинг тўғрингда кўпгина гаплар эшитганман.

Серго одамлар билан сўрашаётганда, Захар ҳам унинг кетидан индамай ҳамма билан бирма-бир қўлини сиқиб кўришиб чиқади.

Иванов (*кўришади*). Иванов.

Серго. Хўш, айтингиз-чи, вокзалда турган ўнта қизил вагон нима учун шайлаб қўйилган?

Иванов. Қочоқларни шаҳардан олиб чиқиб кетиш учун.

Серго. Хўш, қай томонга, ўртоқ Иванов?

Иванов. Ия, мен қаёқдан биламан? Тўрт тарафлари очик, истаган томонларига кетаверишсин.

Серго. Демак, сен улардан қутулмоқчи экансан-да?

Иванов. Албатта, ўртоқ Серго. Улар ишга ҳалақит берадилар холос. Бу уйнинг куйгурларга нон етказиб бўлса ҳам майли эди.

Лалаев. Шуни гап деб гапиргани уялмайсанми? Ҳимоясиз қочоқларни кимнинг қўлига топширмоқчисан?

Иванов. Ахир мен бу одамларни қайтадан оқлар томонига жўнатишни таклиф қилаётганим йўқ-ку!

Серго. Бўлмаса қаёққа жўнатмоқчисан? Бошқа шаҳаргами? Фронтгами? Ўзларингни бу ортиқча нон-хўрлардан қутқариб, уларни бошқа ўртоқларга ортмоқламоқчимисизлар?

Иванов. Мен бунисини ўйлаб кўрмаган эканман, ўртоқ Серго.

Серго. Тавба. (*Хўрсинади.*) Ўйлаш керак, ахир, ўртоқ Иванов, ўйлаш керак.

Иванов. Ўртоқ Серго, бутун бошлиқ транспортни бошқаришни уdda қилолмаяпман. Мен темир йўлни қизил вагонда юрадиган, яъни паст табақали бир пассажирчалик биламан, холос.

10 Серго. Жуда соз, мен ҳам илгари ким бўла қолган эканман, ўртоқ Иванов? Балки, сен мени давлатни бошқаришни ўргатадиган университетми ёки ҳарбий академияни битирган, олий маълумотли кишилардан, деб ўйлаётгандирсан? Мен оддий фельдшер эдим. Фельдшер нималигини биласанми — мен ниҳояти беморларнинг ҳароратини ўлчаб ва иситма бўлса *chinini turiciati* деган дорини 0,3 граммдан ёзиб беришгача ўқиганман холос. Тушундингми? Ҳа, айтгандек, бизда тунука се-робми?

20 Иванов (*уялиб*). Билолмадим... ўртоқ Қалюга, қанчача тунукамиз бор?

Қалюга. Икки юз пуд тунука бор.

Серго. Нима қилди сенга, Қалюга? Алланечук бўлиб турибсан. Тобинг қочдими дейман?

Қалюга. Йўғ-э, ўртоқ Серго, отдекман, сал-пал этим увушиб турибди. Икки сутка ухлай олмадим. Вагонларни ремонт қилган эдик.

30 Серго (*қўлини Калюганинг пешонасига олиб боради*). Менга қара, ўртоқ Иванов, қочоқлар ҳеч ёққа олиб чиқиб кетилмасин. Улар озиқ-овқат билан таъмин қилинсин, беморлар даволансин. Вагонларга эса шу бугуноқ тунука қоплаб, тўплар ўрнатилсин, кейин фронтга жўнатилсин.

Иванов. Адо этамиз.

Серго. Ўртоқ Николаев, буйруқнинг тез ва пухта бажарилишини кузатишни сизга топшираман.

40 Никол а е в. Бажонидил, Григорий Константинович. Айниқса, бу қарор фронт манфаатларига беҳад фойдали бўлганлиги учун жуда ҳам ўтқир мулоҳаза билан топилган маъқул қарор деб биламан.

Серго. Штаб бошлиғи бўлатуриб нега шу вақтгача бу ҳақда ўйлаб кўрмадингиз?

Никол а е в. Ҳали ҳозиргача ҳеч ким ҳарбий тажрибада бундай ҳодисани учратган эмас, Григорий Константинович. Бизга академияда қизил вагонлардан зирҳли поезд ясашни ўргатишмаганларини қаранг.

Серго (киноя билан). Бўлмаса, менга сургунда ўргатишган экан-да, а?

Николаев. Тушунарли, Григорий Константинович.

Серго. Захар, деразани беркит.

Захар. Хўп бўлади! (Беркитади.)

Серго (Калюгага). Кўйлагингни еч.

Калюга (ҳайрон бўлиб). Нима қилмоқчисиз, ўртоқ Серго?

Серго. Кўйлагингни еч, деяпман сенга!

Калюга. Нега ахир?

Серго. Еч, дейман, тентак! Кўкрагингни кўрсат. (Унинг кўкрагига қулоқ солади.) Унта зирҳли вагон. Демак, бизга паровоздан...

Николаев. Бизга иккита паровоз бўлса етади — беш вагонга биттадан.

Серго. Тўғри. Йўтал.

Калюга йўталади.

Қани, яна бир марта йўтал-чи.

Калюга йўталади.

Нима бало? Гунгурсдек гавданг бору йўталишинг имитқи боланикича ҳам келмайди. Яна бир йўталасан, лекин ростакамига бўлсин. (Калюга бор кучини йиғиб туриб йўталади.) Ҳа, дуруст, иш бундай бўлибди. (Унинг кўкрагига қулоқ солади.) Ёт! (Диванни кўрсатади.)

Калюга. Нима кераги бор, ўртоқ Серго? Филофини ифлос қилиб қўяман.

Серго (эйтибор бериб, жиддий). Қасалсан, ёт!

Калюга ўнғайсизланиб етади, Серго унинг қорнига бармоқлари билан уриб кўради.

Бядуля. Мен ошиқиб тургандим. Рухсат берсангиз, ўртоқ Оржоникдзе.

Серго (Калюганинг кўкрагига қулоқ солиб). Қаёққа ошиқаётибсан, ўртоқ Бядуля?

Бядуля. Полкни чекинишга тайёрлагани. Начора, буйруқни бажармасликка иложим йўқ, ўртоқ Оржоникдзе.

Серго. Чекинишга дедингми?

Николаев. Афсуски, шундай, Григорий Константинович.

Серго (Бядуляга). Сен шу ерда тура тур. (Калю-

гага.) Хўп, бўлди. Қийинсанг бўлади. Уч кун ётасан, кўчага чиқа кўрма.

К а л ю г а. Мен, айиқдай соппа-соғман-ку, ўртоқ Серго.

Серго. Вақти келса айиқ ҳам касал бўлиши мумкин. *(Рецепт ёзади.)* Мана: кечаси ярим граммли аспири порошоги ичасан. Йўтал дорини — ош қошиқда кунига уч марта ичасан. Уч кундан кейин тузалиб кетасан. *(Рецептни Ивановга беради.)* Манг, ўртоқ Иванов, 10 бу дориларни ҳозироқ тайёрлатинг-да, Қалюганинг уйига жўнатинг.

К а л ю г а. Ўртоқ Серго, ҳозир менинг касал бўлиб ётишга вақтим йўқ. Зирҳли вагонларда ишлашим керак.

Серго. Хўп ҳам дейлик, лекин сен бугун ишлаб, эртадан икки ойга ётиб қолмоқчимисан? Бунақа зебзийнатга, ҳашаматларга ижозат бера олмаймиз.

К а л ю г а. Мен ҳеч вақт касал бўлган эмасман. Салпал этим увушиб турибди холос, ўртоқ Серго. Рухсат берсангиз, бир стакангина араққа қалампир эзиб ичсам — кўзим ярқ этиб очилади, кўрмагандек бўлиб кетаман. 20

Серго. Бошқа вақтда икки юз грамм ичсанг ҳам майли, қалампир эзасанми, эзмайсанми, унис менга бари бир. Ҳозир эса мумкин эмас. Иссиғинг кўтарилиб кетади.

К а л ю г а *(безовталаниб)*. Ўртоқ Серго, ахир вагонлар зарур-ку.

Серго *(уни қучоқлайди)*. Бу тўғрида гап тамом, Қалюга. Ўртоқ Петров, ишларингиз қалай?

30 Петров. Ўртоқ Оржоникидзе, шаҳарда атиги бир кунга етадиган ун қолди. Мана кўринг... *(Қоғоз узади.)*

Серго. Хўш, ўзингиз қандай чоралар кўрдингиз? *(Қоғозни кўздан кечиради.)*

Петров. Буғдойни-ку оламиз-а, лекин ташиб келгани ҳеч нарса йўқ. Транспорт йўқ.

Серго. Ия, шаҳар транспорти-чи? Мен ҳозир шаҳарда анча-мунча арава, хўкиз арава, извош кўрдим, тўлиб-тошиб ётибди.

40 Петров. Борликка-ку бор-а, лекин ҳаммаси хусусий киракашларники-да.

Серго. Ундай бўлса, уларни ёлланг, кира қилинг.

Петров. Ўлганда ҳам кўнишмайди, ўртоқ Оржоникидзе. Бу ишга от қўшишдан манфаат кам, дейишади.

Серго. Нима-нима? Одамлар буёқда очидан тиришса, уларга манфаатли бўлар эканми?

Петров. Ҳа, шунақа, ҳеч кўнишмайди, ўртоқ Оржоникидзе. Қайси бирига борсанг, ўзимнинг отимга ўзим хўжайин, отим — бисотим, дейди.

Серго. Эҳ, ноинсоф чайқовчилар! (*Телефон трубкасини олади.*) Милиция бошлиғининг фамилияси нима?

Лалаев. Климов, ўртоқ Серго.

Серго. Милиция бошлиғига улаб қўйинг! (*Пауза.*)

10 Климовми? Сен билан Ҳарбий революцион кенгаш аъзоси Оржоникидзе гаплашаётибди. Салом. Соатинг неча бўлибди? Бир, дедингми, тўғри. Соатинг аниқ экан. Энди гапга қулоқ сол. Соат учга, яъни икки соатдан кейин бутун шаҳар транспорти, ҳамма отлар, хўкиз аравалар, хуллас, ҳамма аравалар кимники бўлишига қаралмай сафарбар қилинсин. Бутун транспорт шаҳарга ғалла ташиб келтириш учун ўртоқ Петровнинг ихтиёрига топширилсин. Шуларнинг бажарилганлиги ҳақида соат учда менга хабар қиласан. Соатинг пухта юради-я? Тушундингми, хайр.

Петров. Раҳмат, ўртоқ Оржоникидзе.

20 Серго. Шунга ҳам раҳмат айтиб ўтирибсизми? Буни аллақачон ўзингиз қилган бўлишингиз керак эди. (*Иванов, Қалюга ва Петровга.*) Мен сизларни тутиб турмайман, ўртоқлар. Ишларингизни давом эттиринглар. (*Қалюгага.*) Сен уйингга жўна, бориб ёт.

Иванов (*Николаевга*). Шундай қилиб, темир йўлдаги вагон составларини қочоқларни ташиш учун тайёрлайверайликми?

Серго (*жаҳл билан*). Сизга ахир буюрилди, ўртоқ

30 Иванов, қизил вагонларни зирҳли вагонларга айлантисиз. Шу буйруқни бажаринг!

Иванов. Хўп бўлади, ўртоқ Серго.

Штаб аъзоларидан бошқа ҳаммалари чиқиб кетадилар.

Бядуля (*Сергога*). Бизга қандай буйруқларингиз бор?

Серго. Штаб буйруқ бермагунча жойларингиздан қўзғалманглар. Мудофаа чегаралари ҳар томонлама мустақамланиши керак.

Бядуля. Ҳа, бу тўғри гап бўлди. Раҳмат, ўртоқ

40 Серго. (*Чиқиб кетади.*)

Николаев. Жуда ҳам тизгинсиз одам-да.

Серго. Кўнглида кири йўқ... Бу хавfli эмас, ўртоқ Николаев. (*Харитага яқинлашиб.*) Фронтда аҳвол қалай?

Николаев. Аҳвол оғир, Григорий Қонстантино-

вич. Сўнги кунларда душманнинг тазйиқи анча-мунча кучайди.

Серго. Сиз нима таклиф қиласиз?

Николаев. Чекиниш керак. Биз учун бирдан-бир нажот шунда.

Серго. Чекиниш керак, дедингизми? Бизнинг шароитимизда чекиниш билан нажот топмайдилар, балки ҳалок бўладилар, ўртоқ Николаев. Фронтдаги бизнинг участкамизга қандай вазифа юклатилганини ўзингиз
10 яхши биласиз. Гап шундаки, биз чекиниш билан душманга қўриқланмаган кенг йўл очиб берган бўламиз.

Лалаев. Тўғри. Чекиниш бу...

Серго. Сиз ахир ҳарбий мутахассиссиз-ку. Жин урсин, бошқа чора топинг-да энди.

Николаев. Армияда на снаряд, на патрон, на этик бор. Мен ҳам қуруқ қўл билан яланғочлаб жанг қила олмайман-да ахир! Сеҳргарлик қилиш қўлимдан келмайди, мўъжизакорлигим ҳам йўқ, Григорий Константинович.

20 Лалаев. Шахсан ўзим Москвада су ҳақда масала қўйдим... Бу ердан эса ўнлаб телеграмма бердим...

Серго. Қўй энди, Лалаев, шу телеграмма деган нарсага суянаверма. Телеграмма деган нарса мудофаа ишида иш бермайдиган қурол. (Николаевга.) Мен сизнинг фикрингизга қўшилмайман, ўртоқ Николаев. Менингча, қандай бўлмасин эгаллаб турилган позицияларда мустаҳкамланиб олиш ҳар қандай зарбага чидаш билан бирга чекинмаслик керак. Агар биз чекинсак — фронт чегараси ёппасига заифлашиб кетади.

30 Николаев. Бу мумкин эмас. Ҳеч мумкин эмас, Григорий Константинович, биласизми, ора йўлда армияни нобуд қиламиз, ишларимиз ҳам ўнганмайди. Менингча, душманнинг фронтни ўпириб кириши муқаррар.

Серго. Ҳарбий мутахассислар Борисовни ҳам олиш мумкин эмас, деган эдилар. Бироқ биз уни олдик.

Николаев. Стратегия фани нуқтаи назаридан бу хато эди...

Серго (қизишиб). Қани энди шундай хатолардан кўпроқ бўлиб турса, ўртоқ Николаев.

40 Николаев. Сизлар душманнинг хотиржамлигидан фойдаландингизлар. Кутилмаган ҳужум Борисов шаҳрининг тақдирини ҳал қилди. Лекин сиз ўлим билан ўйнашдингиз, Григорий Константинович. Ўқ ярим вершок пастга келиб текканда борми, фуражкангизни учириб туширмасди, ўзингизни қулатарди.

Серго. Сиз менинг ҳаётимни вершоклаб ўлчайсизу ўзингиз эса ўн километрларча орқага қочиб чекинмоқчисиз. Сиз, шу чекиниш билан неча минг кишининг ҳаётини қутурган душман қўлига топшириб кетишингизни ҳеч ўйлаб кўрдингизми?

Николаев. Ахир тушунинг, Григорий Константинович, чекинишимиз муқаррар. Борисовни қўлдан бериб қўйгандан кейин душман эҳтиёткорроқ, маккорроқ бўлиб қолди.

10 Лалаев. Ўртоқ Николаев, сиз ўзимизнинг имкониятлардан кўра душманнинг имкониятлари тўғрисида кўпроқ гапираётибсиз.

Серго. Яна бир карра сўрайман: хўш, сизнинг чекинишдан иборат планингиздан муддао нима ўзи?

Николаев. Марҳамат. Мана менинг мудрофаа планим. (*Харитани ёзади.*) Мана бу ерда, дарёнинг ўнг қирғоғида душманнинг зарбачи қисмлари тўпланган. Ўз-ўзидан равшанки, улар асосан фронтни шу ердан ёриб ўтишмоқчи.

20 Серго. Ҳа... Хўш, сиз қандай чоралар кўрмоқчисиз?

Николаев. Биз чап қанотдан олиб келинган иккита артиллерия дивизиони ўларга қарши қўямиз, бу ёққа латиш ўқчиларини олиб келамиз.

Серго (*харитани кўрсатиб*). Демак, сиз оқлар дарёдан кечиб ўтгунча кутиб турмоқчи экансиз-да?

Николаев. Шундай.

Лалаев. Бошқа иложи ҳам йўқ.

30 Серго. Нега бўлмасин? (*Харитани кўрсатиб.*) Хўш, мана бу қишлоқда нима бор? У қай тариқа мустаҳкамланган? Қандай қуроллантирилган? Душманнинг қандай қисмлари бор? Уларнинг аҳвол руҳияси қай аҳволда?

Николаев. Бу нарсалар бизга маълум эмас.

Серго. Бундан чиқдики, бизнинг разведкамиз ҳеч нарсага ярамас экан-да?

Лалаев. Қишлоқ тўхтовсиз ўққа тутиб турилибди. Биз уч марта разведкачиларимизни юбордик. Улар мўлжалга етиб бормасданоқ ҳалок бўлдилар.

40 Серго. Ўйлашимча, сизларнинг бу мудрофаа планларингиз ҳам ҳеч нарсага ярамайди. У душманни кутиш негизига қурилган, энг яхши мудрофаа — ҳужумдан иборат. Стратегия шундай деб ўргатса керак. Мен, бизнинг қўшинларимиз дарёни кечиб ўтишларини таклиф қиламан.

Лалаев. Ана, масалани бундай ҳал қилиш керак, ўртоқ Николаев.

Николаев. Шундай-ку-я, лекин қишлоқдаги аҳволдан хабаримиз йўқ. Агар оқлар уни мустаҳкамлаб олган бўлсалар, улар орқа томонимиздан келиб зарба берадилар-да, биз ҳалқага тушиб қоламиз.

Серго. Демак, разведка жуда зарур экан. Дам ўтмай, дарҳол! Захар!

Лалаев. Ўртоқ Оржоникидзе, менга ижозат беринг...

Серго (*ўрнидан туриб*). Туринг, қирга разведкага
10 борамиз... Сиз билан мен борамиз, ўртоқ Николаев.

Николаев. Куппа-кундуз куни-я! Душман ёмғирдай ўқ ёғдириб турибди-ку.

Серго. Акс ҳолда кечқурунгача иш қўлдан кетади, кечиккан бўламиз.

Николаев. Григорий Константинович, бу ахир мулоҳазасизлик. Ҳарбий раҳбарлик ўз-ўзини хавф-хатарга тутиб беришга ҳақи йўқ.

Серго. Агар орамизда битта-яримта қўрқаётган бўлса қолавериши мумкин.

20 Николаев (*таъна қилиб*). Григорий Константинович, сиз ахир менинг ким эканлигимни билмайсизми? Мен 1916 йили икки юзтагина солдат билан душмanning бир дивизия эгаллаб турган фронтини ёриб ўтолганман. Ун икки марта яраланган бўлсам, шуларнинг биронтаси ҳам яғринимдан эмас, чунки, Николаевнинг ҳалигача ҳеч ким қўрқинчлардан юз ўгириб қочганини кўрган эмас.

Серго. Сўзингиз тамом бўлдими, ўртоқ Николаев?

Николаев. Ҳа, тамом.

30 Серго. Ана, менинг сиздан талаб қилаётган нарсам ҳам шунинг ўзи: ҳарбий ишдаги билимингизу шахсий жасоратингиз. Сизда ана шу хислатлар бўлмаса революцион армиянинг штабига бошлиқ қилиб тайинланмасдингиз. Шундайми, ўртоқ комиссар?

Лалаев. Жуда тўғри, ўртоқ Серго.

Серго (*милтиқни олиб, затворини текшира бошлайди*). Қани, юринглар, ўртоқлар, кетдик. Уша ерда яна маслаҳатлашиб кўрамиз. У ерда ўртоқ Николаев душманни хотиржам кутиб ўтиришга асосланган чекиниш плани ўрнига душманга аёвсиз зарба билан ҳужум
40 қилиш тўғрисидаги янги бир план таклиф қилар, деб ўйлайман.

Парда

Иккинчи кўриниш

Кичик бир темир йўл станцияси. Учинчи даражадаги йўловчиларга мўлжалланган зона. Скамейкаларда хотинлар, болалар ва чоллар ётибдилар. Олдинроқда чамадон устида қора кийимлик хотин ўлтирибди. Бурчакда бир неча киши карта ўйнамоқда. Қизиқувчилар уларни жипс қуришаб олганлар.

10 Кичкина хотин (бошида мода бўлган шляпачи бор, ёнида ўлтирган суҳбатдоши билан шивирлашиб сўзлашмоқда). Йўғ-а, сен ўзинг бу нарсанинг қанчалик даҳшат эканлигини ўйлаб кўр... Эрим, керак эмас, дейди, мен, керак, керак, керак, дейман. Кўзлари қинидан чиқиб кетган, худди бўрининг кўзига ўхшаш ола-кула, еб қўйгудай. Жуда қўрқиб кетдим. Бир фалокат бўлма-са эди... Йўқ, гапимни эшит... Ваҳиманг келади!.. (*Кўллари ни ўйнатиб кўрсата бошлайди.*) Мен унга бориб ёпишибману ўзимдан кетибман. Бир маҳал кўзимни очиб қарасам, иш расво бўлибди. Буни қараки, эрим бечора жонворгинани бўйи баробар кўтариб қудуққа ташлаб юборибди... Вой-воей... Нафасим тиқилиб, худди жоним чиқаётгандай бўлдим. Кўзим шифтга битиб ётибдию қулоғимга жониворнинг ангиллагани, сувнинг шапиллагани ғира-шира эшитилиб турибди. Кейин-чи, кейин бирданига жимжит бўлиб қолди. У бўлса, эрим бўлса, золим, қонхўр эрим ўлгур, теламда кўзимга ўқрайиб қараб турибди. Вой, ўша пайтда эрим кўзимга шундай шумшук кўриниб кетдики... Кейин мени қучоқлаган бўлиб: кел энди, ҳадеб куйиб пишаверма, мен бу ишни сени киройи севганимдан қилдим, ахир ўзимизга

30 егани овқат йўқ-ку, мана энди уруш тамом бўлгандан кейин бундан ҳам зотдорини олиб боқамиз, дейди. Қара, ўзинг ақл югуртириб кўр, шунчалик ҳам қаттоллик бўладими! Шўрликкина жонивор бир бурдагина боши билан нима ҳам ея қоларди?! Бунақа зотдорини қаердан ҳам топардик? Шундай, тозигинани топиш осон деб ўйлайсанми? Бу ит шўрлик ота-она, насл-насабидан тортиб бизга таниш эди... (*Ҳиқиллаб йиғлай бошлайди.*) Ана ўшандан бери ҳали ўзимга келолмайман...

40 **Ҳ а м р о ҳ и** (*бепарволик билан*). Албатта, бу мусибатга чидаш осон эмас.

Д е ҳ қ о н (*хўрсиниб*). Уҳ, уҳ, уҳ... Гуноҳларимиз ҳаддан ташқари оғир экан-да.

Ш л я п а л и к и ш и. Ҳа, нега мунча уҳ тортиб қолдинг?

Д е ҳ қ о н. Уҳ тортмай нима қилай? Сен жуда севинганингдан юрагинг чапак отиб кетаётибдими? Шляпа кийиб олибсан, буржуймисан?

Шляпали. Бу замонда буржуй деган гап йўқ. Ҳозир ҳамма ҳам оч-яланғоч.

Деҳқон. Бу гапинг тўғри, бизлар ҳаммамиз ҳам битта емишимиз... Аммо айтишларига қараганда оқ йигитлар борган сари авжга минишаётганмиш.

Шляпали. Бу важига ҳеч бир таажжуб қиладиган жойи йўқ. Чунки уларнинг мунтазам армияси, ўқ-дориси, озиқ-овқати ошиб-тошиб ётибди. Уларни ахир Антанта боқади-да.

10 Деҳқон. Антанта деганинг ўзи қанақа буюм?

Шляпали. Антанта деганими, энди бу сенга айтсам, оғайни... *(Деҳқонни бошдан-оёқ разм солиб чиқарди ва қўлини силтайди.)* Суриштириб нима қиласан? Сенга бари бир эмасми?

Деҳқон. Албатта энди, бари бирликка-ку бари бир-а, лекин мана бу уруш тезроқ тамом бўла қолса эди, дейман-да. Нега десанг, ер ишловсиз ёввойилашиб кетяпти, одамлардан инсоф-тавфиқ кетган, ака — укани, ўғил — отани аямайди. Шу дажжолли ланн чиқиб ер юзини оладю ҳаммамиз ҳам ҳалок бўламиз дейман-да...

Интеллигент *(у қарта ўйнаб ўлтирган эди, бирданига ўрнидан ирғиб турди. Картани тавкадагиларнинг бирисига қараб ирғитади. Қичқира бошлади).* Сиз муттаҳам, сиз фирром одам экансиз!

Рақиб *(киноя билан).* Ҳали шунақа денг? Мен сиз бўлсам, бундай демасдим.

Шляпали *(ҳаяжонланиб).* Бу нима деган гап ахир? Ватаннинг бошига шундай оғир кулфат тушиб

30 турганда қарта ўйнаш керакми?

Интеллигент. Сиз Россияни нобуд қиласиз! Таловчилар... чайқовчилар...

Рақиб *(ўрнидан туриб).* Овозингни ўчир, қуйруғи куйган кўркаламуш, ўйиннинг уҳдасидан чиқолмасанг даврага тумшуғингни тиқиб нима қиласан? Буни қарта дейдилар, бунинг ўйини жуда нозик, хушқимор; қилни қирққа ёриб ўйналади, чидаганга чиқарган.

Кимдир орқадан қаҳ-қаҳ уриб кулади.

Шляпали *(қоровулга яқинлашиб).* Салом, биродар, станцияда кўпдан бери ишлайсанми?

40 Қоровул. Ҳа, ўн беш йилча бўлиб қолди.

Шляпали. Вой бў-ў!.. Ўн беш йилдан бери рўпарангдан поездлару йўловчилар ўтгани ўтган экан-да, а?

Чодир хаёлнинг ойнасидай бақрайиб қолганим-қолган, дегин? Эртаю кеч вокзалдамисан?

Қоровул. Ҳа, шу ердаман.

Шляпали. Мен бўлсам бу ерда мана икки кундан бери диққатим ошиб ётибман, аммо тоқатим тоқ. Яна бирор кун кутиб қоладиган бўлсам, тарс ёрилиб ўламан.

Қоровул. Бу ҳаммаси асабийликдан... Кўриниб турибди, сиз ўқиган одамга ўхшайсиз, ўқиган одамларнинг ҳаммаси асабий бўлади.

10 Шляпали (*ҳаяжонланиб*). Ҳа, тўғри... Асаб, асаб...

Қоровул. Мана мен бўлсам вокзалсиз туролмайман. Йўловчиларнинг ҳаммаси менинг қариндош-уруғимдай бўлиб кетган. Ун беш йил мобайнида бу ердан озмунча йўловчи ўтмаган. Лекин ҳаммасини ҳам ёдимда тутиб келаман. Мабодо мана ўн йилдан кейин сизни кўрсам дарров танийман. Кўзим жуда ҳам ўткир. Мана, мана бу деҳқонни қаранг-а. (*Деҳқонни кўрсатади.*) Шу уч ой мобайнида бу ерда камида ўн марта кўргандирман.

20 Деҳқон. Бекор айтибсан. Мен умрим бино бўлиб, бу ерга сира келган эмасман.

Қоровул. Йўқ, оғайни, бекор айтаётганим йўқ. Сен ҳам яширмай қўя қол. Вокзал деган жой ҳамманики, бемалол яшайвер. Нимасини аяйман?

Деҳқон (*ўз-ўзича*). Вой, ярамас-эй! (*Юзини ўгиради.*)

30 *Залга қизил фуражка кийган станция бошлиғи киради, уни хотин-халаж ўраб олади.*

Биринчи қизил аскар. Поезд қачон келади?

Биринчи хотин. Жаноби бошлиқ...

Иккинчи қизил аскар. Бу ёққа қара, ҳой қизил шапка. Нима, биз бу ерда қишлаб қоламизми?

Учинчи қизил аскар. Беш кундан буён қорамолдай тентиб юрибмиз.

Биринчи қиз. Еярга нонимиз йўқ!

Тўртинчи қизил аскар. Очмиз.

Иккинчи қиз. Состав беринг!

40 Бир хотиннинг овози. Состав берилсин!

Станция бошлиғи. Ҳой хотин-халаж, овозингни ўчир! Мен сенларга қаердан состав топиб бераман? Туғиб бергин, дейсанларми?

Иккинчи хотин. Бизни қачон жўнатасиз ахир?

Бошлиқ. Қачон, қачон... Буни большевиклардан сўраларинг, улар сенларга жавобини айтади.

Қора кийимли хотин. Уртоқ бошлиқ, нима учун сиз халқ билан бундай муомала қиласиз? Уялмай-сизми? Улар сўраётган экан, жавоб беришингиз керак.

Бошлиқ. Хўш, сиз нимага бировнинг ишига суқиласиз? Тагин битта фармонбардор чиқиб қолганини қаранглар-а! Сиз ўзингиз ким бўласиз?

10 Қора кийимли хотин. Мен ҳам сизга ўхшаган оддийгина совет гражданиман.

Начальник. Мен оддийгина граждан эмасман, мен станция бошлиғи бўламан.

Қора кийимли хотин. Ундай бўлса яна яхши.

Бошлиқ. Ахир биласизми, бу йўлларда неча минглаб қочоқлар сарсон-саргардон? Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, шуларнинг ҳаммасига ҳам бирма-бир жавоб бериш осонми?

Қора кийимли хотин. Жавоб бериш сизнинг вазифангиз.

20 Бошлиқ (*ғазаб*и ошиб). Менинг қанча хўжайиним бор? Ахир айтинг, менинг қанча хўжайиним бор?

Қора кийимли хотин (*жуда осойишта*). Сизнинг хўжайинингиз бутун халқ.

Бошлиқ. Бас! Бу ернинг хўжайини мен бўламан!

Қора кийимли хотин. Демак, жуда яроқсиз хўжайин экансиз.

Иккинчи қиз. Тўғри айтдингиз. Яхши хўжайин бўлганда борми...

Шовқин-сурон.

30 Бошлиқ. Ҳей, оддий гражданка бўлган ойм! Чамадонингизни кўтаринг! Йўлни бўшатинг.

Қора кийимли хотин. Хўп бўлади, афв этасиз... (*Чамадонни кўтариб, бурчакка боради ва иккиланиб тўхтади, чунки чамадонни қўйгани жой йўқ.*)

Станция бошлиғи залдан чиқиб кетади. Хотиннинг оёқлари тагида Павлик ўлтиради. У ўрнидан туради, толиққани ва оч эканлиги аён сезилади. Қора кийимли хотинга мурожаат қилади.

40 Павлик. Хола, чамадонингизни мана бу ерга қўйинг, ўтиринг.

Қора кийимли хотин. Кел, ўзинг ҳам ўтир...

Павлик. Йўқ, мен тикка турсам ҳам бўлади.

Қора кийимли хотин (*чамадонни қўяди. Утиради*). Кел, ёнимга ўтир, тортинма.

Павлик. Раҳмат.

Қора кийимли хотин. Қаёққа кетяпсан, йигитча?

Павлик (*хўрсинади*). Билмадим... Ҳеч ёққа...

Қора кийимли хотин. Нега ҳеч ёққа? Ота-оналаринг қаёқда?

Павлик (*паузадан сўнг*). Ота-онам йўқ.. На отаму, на онам... (*Кўзларида ёш кўринади.*)

10 Қора кийимли хотин. Нега йўқ? Улардан адашиб қолдингми? Энди, нима қилиб ҳам бўларди дейсан! Уруш тездан тугайди. Улар сени топиб олишар.

Павлик. Йўқ, ҳеч топишолмайди. Дадамни ўтган ҳафта чопиб ташлашди...

Қора кийимли хотин. Ойинг-чи? Ахир ойинг тирикдир?

20 Павлик (*бошини қуйи солади*). Биз ойим икковимиз қочдик. Кейин бу ерга келдик. Шу ерда, вокзалда яшадик. Поезд кутдик. Кейин ойим касал бўлиб қолиб «Войдод, дадангни ўлдирешяпти!», деб бақира бошлади. Кейин ойимни олиб кетишди, тепкили терлама юқибди, дейишди.

Қора кийимли хотин (*хафа бўлиб*). Сен касалхонага бормадингми? Суриштирмадингми?

30 Павлик. Мен ойимнинг кетидан югурдим, мени у ёққа киргизишмади. Мен касалхонанинг дарвозаси олдида тунаб қолдим. Эрталаб доктор чиқиб: «Ойинг кечаси кетиб қолди», деди. Ўзи бўлса кўзимга тикилиб қаролмайди. Нима, мен ёш боламидим, нима гап эканлигини тушундим. Лекин ойимни шунақа ҳам кўргим келардики... Қун-узун кун шаҳарда зир югуриб уни қидирдим... (*Сўзларини тамомлаёлмай, бошини тиззалари орасига олиб йиғлай бошлайди.*)

Қора кийимли хотин (*уни қучоқлаб, бағрига олади*). Йиғлама, жон болам, йиғлама. Қап-катта йигитча ҳам йиғлайдими? Сен қиз боламисан, қиз болалар йиғлайди-да. (*Павликни овутишга тиришади.*)
Отинг нима?

Павлик. Павлик.

40 Қора кийимли хотин. Бирон нима ейсанми, ҳойнаҳой қорнинг очдир?

Павлик. Йўқ.

Қора кийимли хотин. Вой мунча ҳам ўжар бўлмасанг. (*Сумкасини очиб, нон, қоқ балиқ олиб, чамадон устига қўяди.*) Ол, е, жонгинам.

Павлик ёшини артиб аввал хотинга кейин нонга қарайди.

Ол, е, деяпман сенга. Мана нон, мана балиқ. Ол, бо-
лам. (Унга суриб қўяди.)

Залнинг эшиги очилади. Қуролланган тўртта анархист кириб келади. Қоровул уларнинг йўлини тўсади.

Биринчи анархист (уни итариб ташлаб).
Йўлни бўшат. Қўзинг кўр бўлдимми? Қимлар келаётганини кўрмаяпсанми?

Қоровул. Сен ҳам туртмасдан гапир, билдингми?

10 Биринчи анархист (пичинг билан). Ия шуна-
қами, безовта қилганимиз учун кечирасиз, жаноби ўр-
тоқ.

Иккинчи анархист. Вой сўқим-эй! (Қоровул-
ни туртади.)

Биринчи анархист (йўловчиларга ўгирилиб
қараб). Вой-бў, чамадон... сон-саноғи йўғ-а. Шунча
одам қаёққа кетяпти ўзи?

Иккинчи қиз. Утинг, ўтинг, ўргилай.

20 Биринчи анархист. Ҳаммаси сафар қочди-я,
жўнагани жўнаган. Ургилай граждан, гражданкалар
йўл бўлсин? Қандай қилай, сизларга-ку ўлгундай ачи-
наман... (Қичқириб.) Ҳей шабада қоққан бароқсоч йи-
гит, қани, буларнинг бир ҳужжатларини текшириб кўр-
чи. (Қўлига рўпара келган чамадонни ушлайди.)

Иккита анархист катта эшикда пойлоқчилик қилиб туради.

Кичкина хотин. Ана холос, бошланди.

Кампир. Қўзичоққинам, бу чамадоннинг сенга ни-
ма кераги бор? Қўй, айланай, қўзим, ҳужжат десанг ма-
на менинг ҳужжатим, ўқиб кўр!

30 Иккинчи анархист (жаҳли чиқиб). Нима-ни-
ма? Қўзичоғинг ким? Мен ҳали қўзичоқманми?

Саҳна орқасидан яқинлашиб келаётган поезд гулдуриси эшитилади.

Деҳқон. Поезд... алоҳал поезд ҳам келиб қолди.

Биринчи анархист. Ҳужжатларни текшириш
тўхтатилсин!

Иккинчи анархист. Падар лаънати чамадони
очилмаяпти-ку!

Биринчи анархист. Олиб кетавер, кейин ти-
тиб кўрарсан.

40 Кампир (қичқиради). Қаёққа! Қаёққа олиб кета-
версин. Тусингни ел егур! Чамадонимни бер! Войдод,
қоровул! Уйим куйди!

Анархистлар қочиб қоладилар. Поезд перронга кириб келади.

Иккинчи қиз. Поезд!

Биринчи қиз. Келди, келди!

Иккинчи қизил аскар. Ҳой, ярадорга йўл беринглар!

Болалар. Вой, босиб олдингиз!

Поезд тўхтайди. Паровознинг оғир пишқириши эшитилади. Қоровул эшикка туриб олади ва ҳеч кимни платформага чиқармайди.

10 Қоровул. Эшикдан нарироқ туринглар! Йўлни очиб қўйинглар!

Хотинлар. Йўл беринг!

Биринчи қиз. Поездга чиқайлик!

Залга бир неча ҳарбийлар кирадилар. Улардан бири командир Бядуля.

Биринчи қизил аскар. Жим! Жим бўлинглар!

Бядуля (*ҳамроҳларига*). Биринчи галда касаллар олиб кетилсин. Улар учун махсус вагонлар ажратилсин.

Халқ ҳаяжонланади.

20 Иккинчи хоним. Йўл беринглар!

Иккинчи қиз, Эшикни очинг!

Командирнинг олдига станция бошлиғи келади.

Бошлиқ. Мен поезднинг жўнатилишига ижозат бермайман.

Бядуля. Нима учун?

Бошлиқ. Менинг жадвалимда бундай поезд йўқ.

Бядуля. Илгари бўлмаган бўлса, энди бўлади. Мен сизнинг жадвалингизни билмайман, ишим йўқ, билмоқчи ҳам эмасман. Буйруқни бажаринг.

30 Бошлиқ. Мен бажармайман. Мен фақат йўл ишлари халқ комиссарлигининг буйруқларига итоат қиламан. Мен шикоят қиламан.

Бядуля. Истаган одамингизга шикоят қилишингиз мумкин. Ҳозирча мен буюрган ишни қилиб туринг.

Бошлиқ (*аччиғланиб*). Суҳбатимиз тамом, сиз билан гаплашмайман. Поезд бир қадам ҳам ўрнидан жилмайди. Ҳеч қаёққа бормади. Йўл ишорат калитини ҳам топширмайман, бу состав учун йўлланма ҳам бермайман.

Бядуля (*қоровулга муржаат қилиб*). Уртоқ қоровул!

Қоровул. Хизмат, қандай буйруғингиз бор?

Бядуля. Бу ерда қачондан бери ишлайсан?

Қоровул. Ун беш йилдан бери.

Бядуля. Поезд жўнатишни уҳдасидан чиқасанми?

Қоровул. Бўлмасам-чи!

Бядуля. Саводинг борми?

Қоровул. Бўлмасам-чи!

Бядуля. Йўлланма ёзишни, ишорат калитини беришни биласанми?

Қоровул. Бўлмасам-чи! Бошлиқ бўлмаган кезларда поездни ҳамиша ўзим жўнатиб келганман.

Бядуля (*қоровулга*). Бўлмаса сен станция бошлиғи қилиб тайинландинг. Ҳозир мандат ёзиб бераман. (*Сумкасидан блокнот олиб, қалам билан ёза бошлайди.*) Фамилиянг нима?

Қоровул (*шошиб*). Фамилиям... мени Иван Кузьмич деб чақиришади...

Бядуля. Иван деганинг отинг бўлади, Кузьма бу энди — отангнинг оти бўлса керак. Менга фамилиянгни айт, азизим! Наҳотки, шуни ҳам айтолмасанг?

Қоровул (*ҳаяжонланиб*). Фамилиянг... Фамилиянг... қаерга борсанг шуни сўрайдилар.

Бошлиқ (*киноя билан*). У фамилиясини айтишга қўрқади, фамилияси — Романов. Романов деганларни биласиз-ку ахир, Николай подшонинг фамилияси ҳам Романов эди. Бу албатта энди сизнинг социалистик революциянгизга унча мос келадиган фамилия эмас.

Бядуля. Ҳеч қиси йўқ. (*Кулади.*) Бу хилдаги Романовларга мен ишонаман. Демак, Романов Иван Кузьмич станция бошлиғи қилиб тайинланади. (*Бошлиқнинг қизил фуражкасини олиб қоровулга кийдиради.*) Уртоқ Романов, тездан ишингга кириш.

Иван Кузьмич. Хўп бўлади, ўртоқ бошлиқ.

Биринчи хоним. Вой ўлай, жаноби бошлиқ.

Эски бошлиқ. Бу ўзбошимчалик, бошбошдоқлик! Мен шикоят қиламан, Москвагача бораман.

Бядуля. Уртоқ Романов, составни тездан жўнатишга тайёрла!

Иван Кузьмич. Хўп бўлади, ўртоқ командир, фақат...

Бядуля. Тағин — нима фақат?

Иван Кузьмич. Мен ахир бундан ҳамма ишларни қабул қилиб олишим керак-ку.

Эски бошлиқ. Қандай ишни қабул қилиб олардинг? Сен нима, бутун Россияга подшо қилиб сайланганмидинг?

Бядуля. Буюраман, шу тобдаёқ бутун ишларни ўртоқ Романовга топшир.

Эски бошлиқ. Ҳали шундай бўлдими, а, Романов?

Иван Кузьмич. Ҳозир энди мен ўртоқ Романовман, сен бўлсанг унсурсан! Кетдик!

10 *Чиқиб кетадилар.*

Қора кийимли хотин. Ўртоқ командир. Мана менинг ҳужжатларим. Мен эримнинг олдига кетаётган эдим.

Бядуля (*ҳужжатларни кўради, чеҳраси ёришиб кетади ва ҳурмат билан қайтиб беради*). Поезд йигирма минутдан кейин жўнайди. Мен сизни штаб ўрнашган вагонга жойлаштираман. Бир ўзингизмисиз? (*Қора кийимли хотин Павликка қарайди. Павлик эса бошини қуйи солганча, нон ейиш билан овора.*)

20 Қора кийимли хотин. Йўқ, мен ёлғиз эмасман.

Бядуля. Эрингиз билан кўришмаганингизга анча бўлгандир-а?

Қора кийимли хотин. Ҳа, йигирма кунча бўлиб қолди.

Бядуля. Бўлмаса, ўртоқ Серго роса хурсанд бўладиган бўлди.

Қора кийимли хотин. Бу ерга келгандан буён унинг аҳволи қандай? Тузуккина юрибдими?

30 Бядуля. Нимасини айтасиз, Зинаида Гавриловна, жуда ҳам яхши. Шу ерда бир нафас кутиб туринглар. Икковларингизни ҳам жўнатамиз.

Қора кийимли хотин. Раҳмат, ўртоқ. (*Павликнинг ёнига келиб, чамадонга ўлтиради.*)

Павлик (*қолган нон ва балиқни хотиннинг сумкасига солиб қўяди*). Раҳмат, хола. (*Сумкадан тушиб кетган китобни олади.*)

Қора кийимли хотин. Уқишни биласанми?

40 Павлик. Аввал иккинчи синфда ўқирдим. Кейин қолганини дадам ўқитган.

Қора кийимли хотин. Отанг нима иш қиларди?

Павлик. Ўзимизнинг қишлоқда ўқитувчилик қиларди.

Қора кийимли хотин. Қитоб ўқишни яхши кўрасанми?

Павлик. Бўлмаса-чи!

Қора кийимли хотин. Бўлмаса, мана бу китобни ол, уни сенга совға қиламан.

Павлик. Менга-я? *(Китобни диққат билан варақлай бошлайди.)*

Қора кийимли хотин. Бу китоб Улуғ француз революциясининг тарихи. Эшитганмисан, ҳеч қулоғингга чалинганми?

10 Павлик. Ҳа... Дадам айтиб бергандай эди. Раҳмат.

Қора кийимли хотин *(китоб титкилайётган болага термилиб туриб)*. Павлик, хўш, энди нима қилмоқчисан?

Павлик. Билмадим, хола...

Қора кийимли хотин. Агар хоҳласанг бирга олиб кетай. Ёқмаса қайтиб келарсан. Нега индамайсан? Ёки мен сенга маъқул келмадимми?

20 Павлик. Нега ундай дейсиз, холажон?

Қора кийимли хотин. Павлик, менинг ўғлим йўқ. Агар хўл десанг, сенинг яхши ва ақлли отанг ҳам бўлади. У киши менинг эрим, у албатта сенга ёқади. Сен уни албатта яхши кўриб қоласан. Павлик, қани, бўла қол, поезд ҳозир жўнайди. Кўрдингми, мен бир пасда сенга кўникиб қолдим.

Павлик. Сиз-а... сиз-а...

Қора кийимли хотин. Наҳотки, менга ишонмасанг, Павлик?

30 Павлик. Нега ундай дейсиз, хола, нега ундай дейсиз?

Қора кийимли хотин. Гапимга ишонавер, Павлик, мен сени туққан ўғлимдан ҳам зиёда кўраман... Павлик.

Биринчи қизил аскар. Қани, чамадонингизни менга беринг.

Қора кийимли хотин. Раҳмат, ўртоқ. Қани, кетдик, Павлик. *(Қўлидан етаклаганча кетади.)*

Парда

40 Учинчи кўриниш

Оржоникидзенинг хонаси. Саҳнада Павлик. У Зинаида Гавриловна совға қилган китобни ўқимоқда. Захар киради.

Захар. Салом, Павлик. Хўш, жиян, янги жойда дурустгина дам олдингми?

Павлик. Салом, Захар амаки. Маза қилиб ухладим.

Захар. Онанг қани?

Павлик. Бирон егулик овқат олиб келгани шаҳарга тушиб кетди.

Захар. Серго ҳали қайтганича йўқми?

Павлик. Йўқ.

10 Захар. Зап одам-да... Юраги типирчилаб туради. Хойнаҳой ошиқаётгандирсан? Тезроқ кўра қолсам, дётгандирсан?

Павлик. Нимасини айтасиз, жуда ҳам кўргим келяпти, Захар амаки. Қечаси туш кўрсам уйга кириб келаётганмиш. Шунақа ҳам сипо, шунақа ҳам зардали, худди Робеспьерга ўхшармиш.

Захар. Кимга ўхшайди дединг? Унинг ким бўлди?

Павлик. Робеспьер деяпман-ку.

20 Захар. Робеспьер дейсанми? Мен шу вақтгача бу революционер ҳақида ҳеч нарса эшитмаганман-ку.

Павлик. Нега энди ҳеч нарса эшитмагансиз?

Захар (*уялинқираб*). Э, кексалик курсин, ёдимдан кўтарилибди. Қулоғимга чалинган, албатта эшитганман. Айтишларига қараганда у қаердадир жанг қилаётган эмиш, Украина фронтида десаммикан, Қавказ фронтида десаммикан. Бундай одамлар бизда минглаб топилади, жиян. Ҳаммасини ёдда сақлаб қолиш осонми?

Павлик. Нима деяпсиз ўзи! Бу ёққа келинг! Мана бу суратни кўринг. (*Китобни очиб кўрсатади*.)

30 Захар. Бу чаккаси чиққан ориқ одам ким бўлди?

Павлик. Робеспьер шу-да — француз революциясининг раҳбари.

Захар (*ишонинқирамай*). Робеспьер шуми? Бизнинг Серго, шу уқа тутган жимжима ёқали кўғирчоққа ўхшайди, деб ўйлайсанми?

Павлик. Мана бунисини танийсизми? (*Бошқа бир портретни кўрсатади*.)

Захар. Хўш, буниси ким бўлди?

Павлик. Марат.

40 Захар (*хурсанд бўлиб*). Ҳа, буниси ўхшайди. Кўзлари бургутнинг кўзларидай чақнаб турибди. Марат дедингми, жиян?

Павлик. Ҳа, Марат.

Захар (*китобни қўлига олади*). Китоб шулар ҳақида ёзилганми?

П а в л и к. Шундай дегани уялмайсизми? Қўйинг-э! Улуғ француз революциясининг тарихини билмас экансиз.

З а х а р. Агар муҳлат берсанг, ҳаммасини ўрганиб оламан, ҳамма илмларни битта қўймай сув қилиб ичиб юбораман. Аммо ҳозир ўқиб ўтиргани вақтимиз йўқ. Марат! Бориб-бориб бизнинг ишлар ҳам шундай китоб бўлади. Кўп йиллар, балки юз, балки икки юз йилдан кейин невара-чевараларимиз бизнинг революциямиз тарихини ўқийдилар, болаларига суратларни кўрсатиб: мана бу Серго эди, унинг ёнида турган Захар, дейдилар. *(Пауза.)* Яхши ният-да, жиян... Сал ошириброк юбордим шекилли...

Кимдир эшикни тақиллатади.

Киринг.

С т е п а н. Уртоқ Оржоникидзенинг уйи шуми? *(Захарни кўргач.)* Захар!

З а х а р. Ия, огайни, саломатмисан!

С т е п а н. Хўш, ишларинг қалай?

20 З а х а р. Жойида. Нима янгиликлар бор?

С т е п а н. Мана Революцион ҳарбий кенгашдан хат олиб келдим. *(Йўл сумкасидан пакет олиб, Захарга беради.)* Қўл қўйиб ол!

З а х а р. Мунча ошиқмасанг, жонгинам. Ўтир, дамингни ол, чой ичайлик.

С т е п а н. Чой ичмаган жойимми, кейин ичарман. Шошиб турибман. Хайр, Захар. *(Кетади.)*

З а х а р. Хайр, соғ-омон бўл, Степан.

30 П а в л и к. Захар амаки, Революцион ҳарбий кенгаш дегани нима ўзи?

З а х а р. Вой-бў, қизиқ бўлди-ку. Қўй-э, Революцион ҳарбий кенгаш нима эканлигини билмасанг. Уят эмасми? Сергомиз ҳам Революцион ҳарбий кенгашнинг аъзоси. Уқдингми?

П а в л и к. Йўқ, Захар амаки, тушунолмадим.

З а х а р. Сенга қандай қилиб тушунтирсам экан? Революцион армия нималигини биларсан?

П а в л и к. Ҳа, биламан.

40 З а х а р. Худди ўша Революцион ҳарбий кенгаш дегани бизнинг мана шу армияга раҳбарлик қилади. Мен сенга бафуржа тушунтириб қўяман. Энди мен кетай, вақт етди. Иш кўп, ҳаммасини бажариб улгуролмайсан. Сен уйдан кўз-қулоқ бўлиб тур, бегона одамларни киргизма. Мана бу хатга эҳтиёт бўл. *(Кета туриб, тўхтади.)* Павлик!

Павлик. Хўш.

Захар. Мен Сергонинг ёнида юраман, шунинг учун ҳамма нарсани билишим керак. Унинг олдида тагин Маратдан гап оча кўрма. Шуни ҳам билмас экан, демасин? Ўзинг биласан-ку, йигитлар билиб қолишса тоза изза қилишади.

Павлик. Ҳеч кимга айтмайман.

Захар. Ростингми?

Павлик. Агар ёлғон гапирсам — яшин урсин.

Захар. Хўп, бўлди, ишонаман сенга, жиян.

Павлик. Захар амаки, хўп десангиз, бу китобни бирга ўқиймиз.

Захар. Уяламан-да. Кўрганлар — тухум товуқни ўргатяпти, дейишади.

Павлик. Ҳеч кимга айтмаймиз. Сиз биласиз, мен биламану (*кулади*), Марат билади, холос.

Захар. Ҳа, ундай бўлса жуда жойида. (*Кетади.*)

Павликнинг сув ичгиси келади. Графинда сув йўқ. У деразани пухталаб беркитади, эшикни қулфлайди ва уйдан чиқиб кетади. Бир оздан кейин эшик очилади. Серго киради. Деразани очади, унинг рафига милтиғини қўяди, стол олдига келади, пакетни очади ва диққат билан ўқийди. Серго уйга кираётган Павликка қарайди ва кейин шкафнинг орқасига беркинади. Павлик очилган деразани, унинг рафидаги милтиқни кўради. Стол олдига югуриб келади — пакет йўқ. Ҳаяжонланиб стол устидаги қоғозларни бирма-бир ола бошлайди.

Павлик. Худо уриб қолибди. Худо уриб қолибди! Уйга ўғри кирибди! (*Шкаф орқасида Сергони кўриб қолади.*) Ҳей, кимсан? Ким бўласан? Ким бор?

Серго қаддини ростлайди, унинг қўлида хат.

(*Хатни тортиб олади.*) Бировнинг хатини ўқишга нима ҳақнинг бор? Сени бу ерга ким киргизди?

Серго. Ўзим кирдим. Йигитча, бу ерда ким туради?

Павлик. Сенинг нима ишинг бор? (*Стол тортмаларининг очилганини кўради.*) Кимсан, дейман? Ёрдам беринглар!

Серго (*столдан узоқлашади*). Кечир мени, йигитча. Мен билмай кириб қолибман, ҳозир чиқиб кетаман, ҳеч кимга айтма...

Павлик (*эшик томонга югуриб қичқиради*). Йўқ, тўхта! Жойингдан қимирлама!

Серго (*ўзини кулгидан базўр тўхтатиб*). Қўйиб юбора қол, жон ука.

Павлик. Тўхта, деяпман сенга! Ҳой, Захар амаки, ҳой, ким бор, ёрдам беринглар!

Серго (*жилмайиб*). Сен ўзинг кимнинг боласисан?

Павлик. Бу сенинг ишинг эмас! (*Қичқиради.*) Захар амаки! Ҳой, Захар амаки!

Захар (*югуриб кириб*). Нима гап? Нима гап?

Серго (*Захарга имлаб*). Мен янглишиб бировнинг уйига кириб қолган эканман. Мана бу йигитча мени ўғри деб ушлаб турибди.

10 Павлик. Ёлғон, Захар амаки. Мен сувга бормоқчи бўлиб деразани бекитдим, эшикни қулфладим. Қайтиб келсам — дераза ҳам очиқ, хат йўқ. У хатларни ти-тибди.

Серго (*ҳазиллашиб*). Қандай хат? Мен хатларга текканим йўқ.

Павлик (*очилган конвертни кўрсатади*). Хўш, бу нима бўлмаса? Уни мен очибманмики?

Серго. Эҳтимол ўзинг очгандирсан.

Павлик. Ушланг уни, Захар амаки!

20 Захар (*ролга киради*). Кўтар қўлингни!

Серго (*қўлини кўтаради*). Бу бола эмас — шайтон экан-ку!

Захар (*Павликка*). Ёнларини тинтиб кўр.

Павлик (*дадиллик билан унинг олдига боради ва чўнтақларини тинтий бошлайди*). Тўппонча, чўнтагида тўппончаси бор экан.

Серго (*кулади, қўли билан чўнтагини беркитади*). Бас, ўйин соб бўлди. Тўппончага тега кўрма. Уқланган.

30 *Серго ва Захар куладилар. Павлик қизаради. Хонага Зинаида Гавриловна киради.*

(*Хурсанд бўлиб.*) Зина!

Зинаида Гавриловна. Серго!

Серго. Саломат бормисан? Эсон-омон келдингми? Толиқиб қолмадингми? Алланечук кўринасан. Қачон келдинг?

Зинаида Гавриловна. Кеча кечқурун.

Павлик (*ҳайрон қолиб*). Серго?!

40 Серго (*Павликни қучоқлайди*). Балли, ўғил бола, мен Серго бўламан. (*Зинаида Гавриловнага.*) Бу бола ким?

Зинаида. Ўғлимиз.

Серго. Баракалла азамат. Қани, кел танишайлик. Отинг нима?

Павлик хижолатдан индамайди.

Зинаида Гавриловна. Павлик.

Серго. Кел, қўй, мендан хафа бўлма. Ярашайлик. Менинг ўғилгинам жуда ҳам азамат йигит экан.

Павлик (*минғирлаб*). Мен танимабман-да... (*Захарга кўз қирини ташлайди.*)

Серго (*Захарга имлаб*). Албатта бунинг ҳаммасига Захар гуноҳкор-да. У ҳамма вақт гуноҳкор. Ҳамма вақт шундай чатоқ ишларни қилиб юради.

Захар. Тўғри.

Павлик. Мен танимабман-да... Мен сизни бошқача деб ўйлаган эдим.

Серго (*кулади*). Қандай деб ўйлаган эдинг? Новча деб ўйлагандирсан, ё бўлмаса албатта от минган деб ўйлагандирсан, шундайми?

Павлик (*ийманиб*). Йўқ, мен сизни баджаҳл, қовоғи солиқ, кулишни билмайдиган одам бўлса керак деб ўйлаган эдим.

Серго (*қаққақ уриб кулади*). Нимага энди кулишни билмаган одам ёмон одам бўлади?

Павлик. Бўлмаса Робеспьер нима учун ҳеч кулмаган?

Серго (*ҳайратланиб*). Эҳ-ҳе! Робеспьерни ҳам биласанми? Буни қаранглар-а, ўзинг нечага кирдинг?

Павлик. Ун иккига.

Серго. Робеспьер, азизим Павлик, ўтакетган ўзига мағрур, совуқ одам эди. Шундай эмасми, Захар? Ахир сен Робеспьерни билсанг керак? (*Унга қараб маъноли илжаяди.*)

Захар (*Павликка им қоқиб*). Биламану, унча хушкўрмайман. Уларнинг раҳбарларидан Марат дидимга ёқади, холос.

Калюга ва Иванов кирадилар.

Серго (*Калюгага*). Сен касалсан-ку, нега туриб келдинг, ким жавоб берди?

Калюга. Ўзингиз, ўртоқ Серго.

Серго. Менми? Мен сенга ётгин, дори ичгин, деган эдим.

Калюга. Худди айтганингизни қилдим. Дорини ичган эдим, кўзим ярқ этиб очилиб, кўрмагандек бўлдим.

Серго. Ростингни айт, дорини бир марта бўлса ҳам ичдингми?

Калюга. Бўлмаса-чи! Мен биратўласи шишаси билан ичдим-қўйдим. Ишонмасангиз, Петрович йўталиб

кўрсатиши ҳам мумкин (*йўталади*). Ана қийналдимми? Бемалол йўталдим.

Серго. Вой, айиб-эй! Билиб қўй, касал бўлгудек бўлсанг — ўзим боқиб ўтирмайман, тўппа-тўғри мол докторига жўнатаман.

К а л ю г а (*кулиб*). Мен ҳам бор дейману касал бўлмайман-қўяман.

Серго. Танишасизлар, ўртоқлар. Менинг хотиним ва дўстим — Зинаида Гавриловна.

10 И в а н о в (*қўлини узатади*). Иванов.

З и н а и д а Г а в р и л о в н а. Жуда соз.

К а л ю г а. Қалюга.

З и н а и д а Г а в р и л о в н а. Ҳе, ўртоқ Қалюга сиз бўласизми?

К а л ю г а (*кулади*). Ҳа, мен бўламан, Зинаида Гавриловна.

З и н а и д а Г а в р и л о в н а. Серго сизнинг тўғрингизда менга ёзиб юборган эди.

К а л ю г а (*ҳайрат билан*). Менинг ҳақимда-я?

20 С е р г о (*кулади*). Сени роса сўкиб ёзганман, Қалюга... Утиринглар. Хўш, вагонлар нима бўлди?

И в а н о в. Саккизтасига тунука қопладик. Иккита паровозга зирҳ кийдирдик.

С е р г о. Офарин!

К а л ю г а. Ўртоқ Николаев ҳали уларни кўриб чиққани йўқ.

С е р г о. Унинг ҳозир бундан ҳам зарурроқ иши бор. У фронтда банд.

30 И в а н о в. Ўртоқ Серго, шундай бўлса ҳам биз чекинармишмиз деган овоза бор. Шу гап ростми?

С е р г о. Яширишнинг ҳожати йўқ, ўртоқлар. Аҳвол жуда ҳам оғир, аммо биз чекинмоқчимасмиз. Сиз ҳам бундай овозаларга ишонаверманглар.

К а л ю г а. Бугун комиссарнинг ўзи шундай деди.

С е р г о. Қайси комиссар?

К а л ю г а. Лалаев-да.

С е р г о. Лалаев? (*Пауза.*) Ажаб... (*Фуражкасини кияди, чиқиб кетмоқчи бўлади.*)

40 З и н а и д а Г а в р и л о в н а. Сен кетасанми?

С е р г о. Мен тездан қайтиб келаман.

З и н а и д а Г а в р и л о в н а. Ахир ҳеч нарса емадинг-ку. Ақалли бир стакандан чой ичинглар, ўртоқлар.

С е р г о. Ичгим келмай турибди. Овқатланган эдим. Захардан сўра, хабари бор. Қани депога кетдик, ўртоқлар.

Зинаида Гавриловна. Алдаяпти. Ҳеч нарса еган эмас.

Захар. Алдаяпти, Зинаида Гавриловна. Алдагани, алдаган. Унга овқат тайёрлаб қўясан, у келмайди ҳам. Ёки югуриб келиб, овқатга бир қарайдию кетаверади. Кун-узун кун очдан-оч юраверади.

Эшик очилади. Сергонинг боши кўринади. Захар индамай қолади.

Серго (*илжайиб*). Захар! Орқаворатдан хамиримни тоза пишитяпсан шекилли-я?

Захар. Йўғ-э, ўртоқ Серго!

Серго (*секин Захарга*). Сен Лалаев тўғрисида...

Захар. Тушунарли, ўртоқ Серго.

Серго. Павлик, юр биз билан бирга.

Павлик (*қувониб*). Хўп бўлади!

Серго. Хўш, қорнинг тўқми?

Павлик. Ҳа, ҳозиргина овқатланганман. Хайр, ойи! (*Зинаида Гавриловнани қучоқлайди ва югурганча чиқиб кетади.*)

Захар. Алдаяпти-я, Зинаида Гавриловна.

Зинаида Гавриловна. Алдаяпти.

Захар. У ҳеч нарса емаганмиди?

Зинаида Гавриловна. Албатта. Уйда бир бурда ҳам нон йўқ эди.

Захар (*жилмаяди*). Ҳечқиси йўқ, Зинаида Гавриловна. Мен сизга айтсам, ўртоқ Марат ҳам шундай большевик эканки, революция деган жойда овқатни унутиб юбораркан.

Парда

Тўртинчи кўриниш

Уша хона. Саҳнада Серго, Зинаида Гавриловна ва Павлик. Зинаида Гавриловна уйни йиғиштирмақда. Павлик Сергонинг тиззасида ўлтирибди.

Серго. Кунлардан бир кун, яхши соатда, дегандек, Сталин менга айтиб қолди: Серго,— деди.— Сен шу тобдаёқ Разливга Лениннинг олдига боришинг керак,— деди. Мен қувониб кетдим.

Зинаида Гавриловна. Шунга ҳам икки йил бўлибди-я! Ёдингдами, июль ойида эди.

Серго. Ҳа, тўққиз юз ўн еттинчи йил июль ойида эди. Мен ўшанда ҳатто уйга ҳам киришга улгуролмай жўнаб кетавергандим.

Павлик. Ойимга ҳам хабар беролмаганмидингиз?
Зинаида Гавриловна. Ушада роса хавотир олганман-да... Кутаман, кутаман, нонуштага келиб қолар, дейман — йўқ, кечки овқатга келиб қолар, дейман — йўқ. Тонг отгунча мижжа қоқмай пойлаб чиқдим. Икки кун ўтиб кетибди ҳамки дому дараги йўқ. Вой, худо-ей, дейман, қамалиб қолдимикан, ё ўлдириб кетишдимикан, дейман. Қимдан сўрашимни билмайман. Қаёққа адашиб-улоқиб кетганини ҳам ҳеч ким билмайди...

10 Серго. Тўғри айтасан, хотин. Кел, бир чой ичайлик.

Аччиқ, қайноқ бир стакангина чой бўлса жон-жон деб ичардим.

Павлик. Шундан кейин нима бўлди?

Серго. Шундан кейин Сталин менга бир ишчининг адресини берди-да, паролени айтди. Пароль нималигини билсанг керак? Пароль дегани — яширин сўз ишорати. Мен жуда эҳтиёт билан кетиб борардим. Битта-яримта жосус пайимга тушиб қолмаса яхши эди, деб хавотир олардим. Сталин тайин қилган станцияга кечаси етиб бордим. У айтган ишчининг уйини қидириб топдим. Қарасам, уйда йўқ экан. Ишчининг хотини худди сендек бир болани менга йўловчи қилиб берди. Биз у билан аста-секин кўлнинг лабига бордик-да, қайиққа тушдик...

Павлик. Уша бола Ленин яширинган жойни биларканми?

Серго. Албатта. Шундай қилиб, кўлнинг у қирғоғига сузиб ўтдик. Ундан кейин чакалакзорга кириб кетдик. Мен чурқ этмасдан ёш ҳамроҳимнинг орқасидан кетавердим. Биз дафъатан кичиккина пичан ғарами олдида тўхтадик. Ҳалиги бола аллакимнинг отини айтиб чақира бошлади. Овозни эшитиб қандайдир бир одам чиқиб келди. Бу одам ҳалиги боланинг отаси экан. Биз саломлашдик. Мен ўша кишига воқеани тушунтирдим. Ичимда ҳали Лениннинг олдиғача шу одам бошлаб борса керак, деб ўйлагандим? Йўқ, шу пайтда қаршимздан соқол-мўйлови қирилган яна бир одам чиқиб қолди. У менга: «Салом», деди. Мен ҳам унга шунчаки бепарвогина «Салом» деб жавоб бердим. Ундан кейин ҳалиги одам, жилмайиб менинг елкамга қоқди-да: «Нима бўлди, ўртоқ Серго? Танимай қолдингизми?» деди.

Павлик (қувониб кетиб). Уша одам Ленин эканми?

Серго (*жилмайиб*). Ҳа, ўзи экан. Мен ҳаяжон билан унинг қўлини сиқдим. У мени қучоқлаб, ҳар томондан сўрай бошлади. Ундан кейин ўзи яшаб турган чайлага бошлаб борди. Мен ўтириб олиб Владимир Ильичнинг қўзғолонни ташкил қилиш тўғрисида хат ёзаётганини ҳайрат билан кузатиб турдим. Кичкинагина керосин чироғ милтиллаб ёниб турарди, ҳамма ёқдан ўримга келган пичан ҳиди анқирди. Ленин битта кесилган дарахтнинг тўнкасига ўтириб олиб хат ёзарди. Лениннинг фикрларига халал бермасликка тиришгандай бутун табиат жимжит, қимирлашга ийманар, ҳамма ёқда қоронғи кечага хос осойишталик ҳукм сурар эди. (*Пауза.*)

Зинаида Гавриловна. Бугун кун шундай осойишта бўлдики... Энди ўтириб овқатланайлик.

Серго. Дуруст! Ахир чой қани? Менинг чой ичгим келяпти.

Биров эшикни асабий равишда тақиллатади.

(*Зинаида Гавриловнага қараб жилмаяди.*) Кираверинг.

Эшик шартта очилиб, узун сочли, кенг қора ияяпа, қора плашч ва ола костюм кийган мўйсафид киради. Қўлида катта таёғи бор. Унинг кетидан — Актриса — унинг қизи кириб келади. У 19—20 ёшларда.

Хўш, хизмат?

Актёр (*бошини баланд кўтариб, ҳолатга кириб айтади*). Менга ҳамма ишга қодир мутлақ бўлган жаноб Оржоникидзе керак.

Серго. Ҳамма ишга қодир мутлақ бўлган жанобни-ку танимайман, ўртоқ Оржоникидзе керак бўлса — мана мен. Қани, марҳамат, ичкарига кириңг.

Актёр (*ҳолатга кириб*).

Бу фоний оламдан сизни ахтариб,
Охири оила ичида топдим.

Серго (*табассум билан*). Эҳа, сиз актёрмисиз?

Актёр. Қаердан билдингиз?

Серго. Билганда ҳам қандай. Ҳатто сизнинг трагедия артисти эканлигингизни ҳам билдим.

Актёр (*баланд овоз билан*). Бали, мен трагедия артистиман ва ҳаммиша навжувон бўлиб қолгучи Шекспир шу ҳаётимнинг ягона қувончидир. Сиз бўлсангиз — заррача ҳам генералга ўхшамайсиз.

Серго. Чунки менинг мундирим ва генералларга хос погон дейсизми, эполет дейсизми — ашқол-дашқолларим йўқ-да? Менингча шахсий ҳаётида ҳам артистга ўхшаган артист — энг ярамас артист бўлади.

Актёр (*ғазабланиб*). Мен бу ерга сизнинг аччиқ-жиззаки гапларингизни эшитиш учун келганим йўқ. Бусиз ҳам мени бутун умрим бўйи, бутун усули идораларда ва бутун газеталарда узлуксиз танқид қилиб келдилар.

- 10 Серго. Сиз мени тушунмадингиз. Мен сизнинг актёрлик фаолиятингизни эмас, балки ўзимнинг ҳарбий, нима десам экан, яъни генераллик фаолиятимни назарда тутган эдим.

Зинаида Гавриловна. Нега туриб қолдинглар, қани, ичкарига киринглар.

Серго. Менда биронта ишларингиз борми?

Актёр (*қизига*). Қани, кир-чи, қизим.

Актриса (*киради*). Салом.

Зинаида Гавриловна ва Серго. Салом.

- 20 Актёр. Ҳозиргина сизнинг солдатларингиз бор-йўғимни талаб олдилар, ҳақорат қилдилар.

Серго. Қизил аскарлар демоқчимисиз?

Актриса. Ҳа... ҳа... сизнинг солдатларингиз. Қизил аскарлар.

Серго. Бундай бўлиши мумкин эмас. Қизил аскарлар ҳеч кимни таламайдилар, ҳақорат ҳам қилмайдилар.

- 30 Актёр. Бўлмаса сиз, ўз солдатларингизнинг феъл-атворини билмас экансиз. Улар уйимга бостириб кириб қизим билан менинг, нимаики бўлса бор буд-шудимизни таладилар. Менинг кийим-бошларимни дейсизми, театрда киядиган либосларимни дейсизми, ҳаммасини талаб олдилар. Гамлет ролини ўйнаганда киядиган либосимни, Чеховнинг «Уч опа-сингил» пьесасидаги Вершинин ролини ўйнаганда киядиган мундиримни ҳам тортиб олдилар. Улар мени қамаб қўймоқчи бўлдилар. Ҳатто, отиб ташлаймиз, деб таҳдид қилдилар.

- 40 Актриса. Рост, рост, жаноби олийлари... (*Хижолат чекди*.) Кечирасиз... ўртоқлар. Мен дадамни ўлдириб қўйишадими деб қўрққан эдим. Улар шундай ўдағайлашар эдики...

Актёр. Улар менга: «Халқ ҳукмидан қочган полковниксан!» деб ўдағайлашди. Мен уларга: «Бу ахир Чехов, Антон Павлович Чехов!» десам ҳам қани энди кўнишса! «Биз сенинг Чеховингга тупурамиз!» деб дағдаға қилдилар.

Актриса. Рост, рост, улар: «Чеховингга ҳам, Шекспирингга ҳам тупураамиз!», деб бақирришди.

Актёр. Оҳ, дўстим Горацио, сизнинг рўйи заминга сочаётган нарсангиз маданиятсизликнинг ўзгинасидир.

Актриса (*уни тўхтатиб*). Дада! Сизга нима бўлди! Кечиринглар, дадам жуда ҳаяжонланиб турибди...

Серго. Тинчланинг, ўртоқ.

10 Актриса (*шошиб қолиб*). Сиз кечиринг, жаноби олий... йўғ-э, ўртоқ Оржоникидзе... Менинг дадам ўзи шундай асабий одам. Ўзингизни тутсангиз-чи, дада. Ахир ўзингиз пайқаб турибсиз-ку, бизнинг бор-йўғимизни талаб кетишди.

20 Актёр. Мен ўттиз йиллик умримни саҳнага сарф қилганман. Шу хизматларим эвазига беш-олти оғиз лутфли сўзлар ёзилган жетонлар билан мукофотланганман, холос. Шуларни кўрганлар, менинг талантимни қадрлаб ҳурмат қилардилар... Сизнинг солдатларингиз шуларни ҳам тортиб олдилар. Булар эса менинг учун ўттиз йиллик саҳна чирогларидан ва менга бағишлаб ўтказилган кечалардан эсдалик эди. Ардоқли хотиралар эди. Шуларни менга қайтариб олиб беринг. Бечора артистнинг бирдан-бир илтимосини ерда қолдирманг.

Актриса (*ўнғайсизланиб*). Дада, шундай ҳам бўладими! Ўзингизни тутиб олинг. Мен ҳаммасини комиссарга тушунтираман.

Актёр. Йўқ, ҳаммасини мен ўзим тушунтираман. Менинг товушимда қаҳру ғазаб янграйди.

30 Серго. Наҳотки сиз, осойишта гапиролмасангиз? Чеховнинг «Уч опа-сингил» пьесасидаги подполковник Вершинин шундай бақирармиди?

Актёр. Сиз мени калака қилаётибсиз.

Серго. Қўйинг-э! Мен сизни тинчлантирмоқчиман, холос. Дурустми?

Актёр. Дуруст.

Павлик (*секин Зинаида Гавриловнага*). Ойи, бу одам жинними?

Зинаида Гавриловна (*табассум билан*). Жим, Павлик. (*Унинг бошини силайди.*)

Серго. Бу босқинчилик қачон бўлди?

40 Актриса. Бундан уч соатча бурун.

Актёр. Ҳа, ҳа, дарҳақиқат... уйим куйди, соатимни ҳам, қонқоғига «Рус император театр жамиятидан ҳадя» деб ёзилган соатимни ҳам тортиб олдилар.

Серго. Мен ҳозир шаҳар комендантга телефон бериб нима гап эканлигини биламан. Комендатура!

Йўлакдан шовқин-сурон эшитилади. Серго Зинаида Гавриловнага қарайди.

Зинаида Гавриловна. Қимдир штабни эшигини тақиллатаётибди.

Павлик (*дарҳол эшикни очиб, штаб томонга қарайди*). Сизга ким керак?

10 Ташқаридан овоз. Сенинг нима ишинг бор? Бу ерда ҳеч ким йўқ экан. Штаб каламушлари сичқоннинг инига уриб кетибди шекилли. Тирноғдек болани қолдириб кетишибди.

Серго. Штабдан кимни қидиряпсизлар?

Ташқаридан овоз. Оржоникидзени.

Серго. Оржоникидзе мен бўламан.

Ташқаридан овоз (*киноя билан*). Ҳа-ҳа, ҳали мен Оржоникидземан дегин!

20 *Эшикда икки одам кўринади. Кўкракларига патронташга хос нусха қилиб тақиб олганлар, камарларида тўппонча ва гранаталар осилган. Бири Гамлетнинг қора либосини, иккинчиси эски армия офицерининг погонсиз мундирини кийган. Булар иккинчи кўринишдаги анархистлар.*

Актёр (*қўрқиб бақиради*). Ана шулар!

Серго. Сизга нима керак?

Биринчи анархист (*қўпол*). Бизнинг сенда ишчамиз бор.

Иккинчи анархист. Ҳе, ҳе, бу ерда чойхўрлик катта-ку. Тинчгина айш-ишрат бурчаги. Тилла қафас билан саъва етмайди, холос.

Серго. Қани уйга киринглар!

30 *Анархистлар уйга кирадилар. Серго уларнинг орқасидан эшикни беркитади ва уларни кўздан кечиради.*

Хўп, қулоғим сизларда.

Иккинчи анархист. Бизлар анархист бўламиз.

Серго. Бу яққол кўриниб турибди. Хўш, нима гап?

Биринчи анархист. Сенинг буйруғинг билан бизнинг етакчимизни қамаб қўйишибди. (*Оёғи билан тепиб, стулни ағдаради.*)

Серго. Тўғри. Биз бандитларни, йўлтўсарларни қамаймиз ҳам, отиб ташлаймиз ҳам.

40 Биринчи анархист (*маузерига қўл юбориб*). Оғзингга қараб гапир. (*Дўқ билан.*) Жўялироқ гапир. Бўлмаса-чи...

Серго. Гапнинг қисқаси, сиз мендан нима истайсиз?

Биринчи анархист. Шу тобдаёқ бизнинг етакчимизни бўшатиб берасан. Бўлмаса... *(Тишини ғижирлатади.)*

Серго. Бўшатмасам-чи? Унда нима қила оласизлар?

Актёр. Тангрим, булар уни ўлдириб қўядилар-ку...

10 Иккинчи анархист. Нима қила олардикми? Унчалик ортиқча иш қилмаймиз. *(Маузерини олади.)* Мана шундай... Арзимаган бир безовталиқ уюштирамиз, холос.

Биринчи анархист *(иддиоли)*. Сизнинг штабингизни уч-тўрттагина бомба билан остин-устин қиламиз.

Иккинчи анархист *(намойишкорона бепарволик билан)*. Атиги, битта-яримтани отиб ҳам ташлаймиз.

20 Серго. Шу ишларнинг ҳаммасини иккаловларинг бажармоқчи бўлиб турибсизларми?

Иккинчи анархист. Ҳа, икковимиз... Аммо тиш-тирноғигача қуроқланган йигирма чоғли оғайниларимиз зинада пойлаб туришибди. Улар завқ-шавқ билан бир пасгина тарс-турс ўқ узишга шай туришибди.

Павлик сездирмай эшик томон боради ва хонадан чиқиб кетади.

Биз бўлсак шунчаки ўртада турган воситачилармиз, холос.

30 Биринчи анархист. Яъни, нима десам экан, парламентдагидай келиштирувчилармиз... *(Сергога.)* Бас, ўзингни билиб билмасликка солаверма. Лўндагина жавоб бер. Бизнинг етакчимизни қўйиб юборасанми, йўқми?

Серго *(яшин тезлиги билан биринчи анархистдаги гранатани тортиб олади ҳамда қичқиради)*. Қўлларингни кўтар!

Актриса. Вой худойим, дада!

Актёр. Оҳ улуғ Данте, бундай жаҳаннам сенинг етти ухлаб тушингга ҳам кирган эмас.

40 *Саросимада қолган анархистлар қўлларини кўтарадилар.*

Биринчи анархист. Биз билан ўйнашма. Бўлмаса ҳаммаларингни яксон қиламиз.

Серго. Қуролларни бу ерга қўй, гап қайтарма!

Иккинчи анархист (*қўли кўтарилган*). Сенга айтаяпмиз-а, ҳей, сенга айтаяпмиз, биз билан ўйнашма!

Павлик (*эшик орқасидан*). Захар амаки, тез бўлинг, тез!

Эшикда Павлик, Захар ва бир неча қизил аскарлар кўринадилар.

Серго. Захар, булар қандай қилиб бу ерга кириб қолди?

10 Захар. Пропускларига ўртоқ Николаев қўл қўйган экан.

Серго. Николаев дейсанми? Бундай бўлиши мумкин эмас. Ёнлари тинтилсин, ўзлари қуролсизлантирилсин.

Захар. Хўп бўлади! (*Уларни тинтий бошлайди.*)
Ўртоқ Серго, чўнтакларидо олтинлари ҳам бор экан.

20 Актёр (*қичқиради*). Бу менинг мукофотга олган жетонларим. Эсдалик тухфаларим. Сен, Дания шахзодаси аслзода Гамлетнинг либосларини кийишга қандай журъат қилолдинг?

Биринчи анархист. Биз бандитлар эмас, биз анархистлармиз. Биз диктатурага ва зўравонликка қаршимиз.

Иккинчи анархист. Биз қамоқхоналарга қаршимиз...

Серго. Мен сизларга, анархия нима эканлигини кўрсатиб қўяман, муттаҳам ўғрилар. Қани менинг орқамдан. (*Шошиб кета бошлайди.*)

Орқасидан қизил аскарлар чиқадилар.

30 Захар. Қани, қўзичоққиналар, бир туёқларингни шиқиллатиб қолинглар-чи. Юринглар, юринглар, тортинчоқлик қилманглар. Уйни бир бўшатиб қўйинглар.

Биринчи анархист. Сен бизни қаерга олиб кетяпсан?

Захар. Ресторанга-да, кечки овқат қилиш учун. Ахир сизлар қамоққа қаршисизлар-ку. Қани кетдик.

Чиқиб кетадилар.

Павлик эшикка югуради.

40 Зинаида Гавриловна. Павлик, сен қаёққа? (*Павлик тўхтайдди.*)

Актёр. Қизгинам, Оржоникидзенинг кўзларини бир умр ёдингда сақлаб қол. У кўзларда нечоғлик қудрат

барқ уриб турибди. Эҳ, болагина-чи? (*Павликни қучоқлайди.*) Сен худди лочиннинг боласисан! Ботирим, отинг нима?

Павлик (*кулиб*). Павлик.

10 Актёр. Сен улғайганигда жасур қахрамон бўласан Павел! (*Зинаида Гавриловнага ўгирилади.*) Сизни айтинг-а, шунча воқеа бўлдию, қошингиз ҳам чимирилмади-я. Менгина чол бўлсам худди қуёндек қалт-қалт титрабман. Сиз бўлсангиз, бепарво чойингизни ичавердингиз, а.

Зинаида Гавриловна. Мен бундай ҳодисаларга ўрганиб кетганман. (*Жилмаяди.*)

Актриса. Наҳотки қўрқмасангиз?

Зинаида Гавриловна. Қўрққанингиздан фойда чиқармиди?

Актриса. Ахир улар эрингизни ўлдириб қўйишлари мумкин эди-я.

20 Зинаида Гавриловна. Ўзингиз ўйлаб кўринг, мен қўрқиб қичқирсам, ҳойнаҳой эрим менга айланиб қарарди. Бандитлар шу фурсатдан фойдаланиб, кейин... ким билади бу можаро нима билан тамом бўларди.

Актёр (*қизига*). Ана, қизим, ибрат ол. Сенинг олдингда ҳаёт ва ҳаётнинг гўзал қонунлари туради. Қачон бўлса ҳам сенга шундай бир ролни ижро этишга тўғри келса, сахнада довдираб, қўрқишдан, қўлингни қаёққа қўйишингни билмай қолмайсан. Ана шундай, қизгинам. Биз соддаликнинг улуғ санъатини ҳаётдан ўрганишимиз керак.

30 Актриса (*асабий*). Дада, бас, ахир. Зинапояда йигирмалаб қуролланган кишилар туришибди.

Актёр (*қизига*). Хўп, бас қилдим.

Зинадан кетма-кет узилган икки ўқ товуши эшитилади.

Актриса (*қичқириб юборади*). Вой, худойим!

Зинаида беихтиёр эшикка югуради. Павлик югуриб чиқиб кетмоқчи бўлади.

Зинаида Гавриловна. Павлик, қайт орқангга!

Павлик эшикда тўхтайдди. Яна орқасига қайтиб эшик томонга боради.

40 Актёр (*ҳаяжон билан*). Ҳечқиси йўқ... Ҳечқиси йўқ... ўзларингизни босинг.

Зинаида Гавриловна (*қўрқиб кетган ота би-*

лан қизга қараб, столга яқинлашади). Қани, марҳамат... чой ичинглар... (Узи эшик томонга қарайди.)

Актриса. Йўқ... ҳожати йўқ... овора бўлманг... раҳмат.

Актёр (Зинаида Гавриловнага). Сизни қаранг-а... Шу тобда кимнинг юрагига сифади...

Зинаида Гавриловна (чой қуйиб). Сиз ишқилиб қўрқмасангиз, бас... (Оғир-оғир босилган қадам товушлари келади. Ҳамма қулоқ солади. Қувончли ҳаяжон.) Узи келяпти!

10

Эшикдан аччиқланган Серго кўринади. Унинг кўзлари чакнайди. Орқасида эса милтиқлар, бомбалар кўтарган бешта қизил аскар.

Серго. Муттаҳамлар! Уғрилар! Қолганлари трибуналга топширилсин!

Захар. Хўп бўлади!

Актёр (қувонч билан қичқиради). Худога минг қатла шукур, шикастланмасдан қайтиб келибсиз! Сиз минотаврларни енгган Афинанинг шуҳратли қаҳрамони Тезейдай саломат қайтиб келдингиз. Мен сизнинг, яъни Тезейнинг ҳаёти учун таҳликада эдим. (Ҳолатга кириб, шеър ўқий бошлайди.)

20

Қалтира...

Ўзини уятга буркаган, малъун —

Э қотил ҳамкори, жанжаллари қон

Мудҳиш ҳийлагар...

Яширин хаёлот, зулмат ва азоб...

Қалтира сен энди даҳшатлар билан

Ҳалокат олдида титра, қалтира.

30 Серго (кулиб).

Қани сенинг шамширинг...

Юраксиз бадбахт!

Бу бошни ҳақорат учун ташийсан,

Юзинг ҳам тарсаки учун яралган.

Ҳозир зарур экан кўрмоқ ва билмоқ

Даҳшатга рўбарў кетмаклик учун

Ишларни олдиндан пайқамоқ керак.

Аммо манглайингда йўқдир кўзларинг

Нимага мунтазир сен?

40

Қани сенинг шамширинг?

Сенинг қон душманинг дубулға кийиб

Шаъну-шукуҳ билан босиб келадир,
Сен аҳмоқ ҳақпараст, фақат бақрайиб
Сўрайсан: «Буларнинг бари не учун?»

А к т ё р (*таажжуб билан*). Қулоғимга нималар эшитилаётибди? Сиз Шекспирнинг сатрларини ёддан ўқиётисиз-ку. Ёинки сиз «Қирол Лир» пьесасида Лир ролини ўйнаганмисиз?

Серго (*жилмайиб*). Шекспир ўз асарларини албатта сахнада ўйнасинлар, деб ёзганми?

10 А к т ё р. Албатта, бундай эмас. Аммо бугун ҳар қандай масхарабоз ҳам Гамлетни, Лирни, Отеллони ўйнай оламан, деб ўйлайди. Узингиз ўйланг-а, ҳалиги Аркашка Дания шаҳзодаси ролида чиқса-я! Бироқ сиз комик эмассиз, сизда учқун, аланга бор. Ҳалиги монологни жуда ўринлатиб ўқидингиз. Мендан яширишнинг ҳожати йўқ, сиз актёрмисиз?

Серго (*жилмайиб*). Йўқ, азизим, мен ҳеч қачон актёр бўлган эмасман ва ҳеч қачон сахнага ҳам чиққан эмасман, ҳалиги парчани ҳам сиз, менинг артистлик қобилиятимни кўриб қўйинг, деб ўқиганим йўқ. «Қани сенинг шамширинг?» Тушундингизми?

20 А к т ё р. Тушундим, азиз ўртоқ, тушундим. Бироқ мен кимман? Актёрман, холос. Қурол-яроғ ишлатишни уҳда қилолмайман. Тўғри, сахнада фақат бир қилич менинг ихтиёримда бўлади, аммо шу қилич ҳам картон қоғоздан.

Серго. Сизнинг қўлингиздаги қурол ёмон қуролми?

А к т ё р (*ҳовлиқиб*). Қандай қурол?

30 Серго. Сўз, жўшқинлик, истеъдод, бу кичкина қуролми? Сиз ўз армиянгиз — актёрлар армиясини тўплаб фронтга борасиз. У ерда спектакллар кўрсатиб шодлик гулханини ёқасиз. Шундан кейин жангчилар эса қувнаб-қувнаб жангга кирадилар ва ғалаба қозонадилар.

А к т р и с а (*тўлқинланиб*). Жуда ҳам гўзал фикр!

Серго. Сизнинг ана шу катта ишингиз учун революция ўз ташаккурини айтади. Бу ташаккур чинакам артист учун ҳалиги сизнинг қабр тошлари каби устига хат ёзилган жетонларингиздан минг мартаба афзал.

40 А к т ё р (*тўлқинланиб*). Ташаккур билдираман, ташаккур, ўртоқ Оржоникидзе. Сиз ҳақ гапни айтдингиз, ҳақ гапни. Менинг қўлимда фикр, сўз ва одамзодга хос ҳиссиётлардан иборат улуғ қурол бор. Сиз мени янги ҳаёт билан илҳомлантирдингиз. Юр, қизим, актёрлар ўртасида нидо соламиз ва улардан труппа тузиб фронтга борамиз.

Серго. Тўхтанглар, ўртоқлар, тўхтанглар.

Зинаида Гавриловна. Бир оз тура туринглар, бирга-бирга чой ичамиз.

Актёр. Илтифотингиз учун ташаккур, бироқ бизни ўз зиммамиздаги бурчларимиз чақирмоқда. (*Зинаида Гавриловнага қараб.*) Хайр. Қизимнинг ҳам сизга ўхшашини жуда орзу қилардим. (*Павликка.*) Хайр, Павлик, биз сен билан яна учрашамиз.

Актриса. Хайр.

10 Актёр. Павлик, истайсанми, мен сени актёрликка ўргатардим.

Павлик. Қераги йўқ.

Актёр ва актриса чиқиб кетадилар.

Зинаида Гавриловна. Жуда ҳам думбул одам экан.

Серго. Дунёда бизнинг доноларимизнинг тушига ҳам кирмаган талай одамлар бор, дўстим Горацио! Алоҳал тинчландик. Энди бизга ҳеч ким халақит бермас, деб ўйлайман. (*Зинаида Гавриловнани қучоқлайди.*)
20 Оҳ, бир стакангина қайноқ, аччиқ чойга шундай хумори бўлдимки!

Парда

Бешинчи кўриниш

Штаб. Стол қаршисида Серго ўлтирибди. Унинг олдида Бядуля ва Деҳқон.

Серго. Қурол-яроғи бор эканми?

Бядуля. Йўқ, қурол-яроғи йўқ экан.

Серго. Бўлмаса уни, нега бекордан-бекор ушладивглар?
30

Бядуля. У эмакляб келаётган экан, ўртоқ Оржоникидзе, соқчи унга «Тўхта!» деса, қоча бошлабди.

Серго. Ҳа-ҳа. (*Деҳқонга.*) Сен ўзинг кимсан?

Деҳқон. Мен оддий деҳқонман. Тепамдаги худо урсин, мен деҳқонман.

Серго. Бўлмаса сен нега қизил аскарни кўриб қоча бошладинг? Деҳқон одамнинг Қизил Армиядан қочшининг ҳеч ҳожати йўқ-ку.

Деҳқон. Бола-чақаларим у томонда қолган. Қўйиб юбормайдилар деб кўрқдим-да. Хотинимни, бола-чақаларимни жуда ҳам соғинганман.
40

Серго. Шундай дефин? (*Командирга.*) Буни қўйиб юборинглар. (*Ўзи Деҳқондан кўзини узмайди.*)

Бядуля (соқчига). Қўйиб юборилсин.

Деҳқон. (қаддини ростлаб). Муруватли одам экансан, худойи таоло сени ўз паноҳида сақласин, соғ-саломат бўл. (Кетмоқчи бўлади.)

Серго. Тўхта! Деҳқон одам деган бир ишга миннатдор бўлиб ташаккур айтмоқчи бўлса бошини букиб таъзим қилгучи эди. Сен нега қаққаясан?

Деҳқон шошиб қолади.

Ўқиш-ёзишни биласанми?

Деҳқон. Йўқ, омийман.

Серго. Бўлмаса нега кўзойнак тақасан?

Деҳқон (шошиб қолиб). Умримда кўзойнак таққан эмасман. Менга кўзойнакнинг ҳеч керакли жойи йўқ.

Серго. Тақмайдиган бўлсанг, нима учун қаншарингда кўзойнакнинг изи бор?

Деҳқон. Мунча суриштиравердинг энди? Кўзойнак, кўзойнак... Менинг кўзойнагим йўқ, деяпман-ку!

Серго. Лақиллатаман, деб ўйламай қўя қол. Айтчи, ўзинг кимсан?

Деҳқон. Ахир бир марта, деҳқонман, дедим-ку. Оқлардан қочганман, бола-чақаларим у ёқда қолган. Мани қиттак ҳам гуноҳим-йўқ.

Серго. Демак, иқрор бўлмоқчи эмассан?

Деҳқон. Ахир нимага иқрор бўлишим керак, жаноби ўртоқ?

Серго. Хужжатларни ташлаб юбордингми, ё ўзингда турибдими?

Деҳқон. Қандай хужжатлар? Ахир, мен омийман, дедим-ку, менда ҳеч нарса йўқ. Мана, мана. Қопчиғимда бир бурда нон, кўйлагимда битимдан бошқа ҳеч нарсам йўқ. Ёнимни тинтишиб ҳеч нарса топишолмади.

Серго. Қандай хужжатлар ҳақида сўз кетаётганини ўзинг ҳам яхши биласан. Қўй бу ерга.

Деҳқон (қайсарлик билан). Менда ҳеч нарса йўқ, Мана, қидириб топиб ола қол! (Кўйлагининг ёқасини очади.)

Серго. Уртоқ Бядуля. Бу ярамасни олиб чиқиб ҳарбий трибуналга топширинг. Уйлайманки, бунни жосуслар қаторида шу бугуноқ отиб ташлайдилар.

Деҳқон. Мен гуноҳкор эмасман. Мен деҳқонман ахир... Бола-чақамнинг олдига кетаётган эдим.

Командир. Юр, юр, гапни кўпайтирма.

Деҳқон (*қўли билан стол четига ёпишиб қичқира бошлайди*). Войдод, менга раҳмларинг келсин! Бегуноҳ ўлиб кетяпман. Войдо-о-од.

Серго. Олиб чиқиб кетинг.

Деҳқон (*тиз чўкиб қичқира бошлайди*). Ердам беринг, ёрдам беринг! Худо хайр бергур одамлар! Мени ўлдиришмоқчи.

Икки қизил аскар киради.

Серго. Буни олиб чиқинглар.

10 *Қизил аскарлар деҳқонни тутиб судрай бошлайдилар.*

Деҳқон. Имонсизлар, анархистлар, мени қўйиб юборинглар. (*Сергога.*) Менга раҳминг келсин, ўртоқ бошлиқ. Заррача ҳам гуноҳим йўқ. Хотиним, ёш болаларим бор... (*Оёқ-қўллари билан эшикка тиралади, олиб чиқувчиларга қаршилик кўрсатади.*) Бир оғизгина сўз айтишга ижозат беринг, атиги бир оғиз.

Серго. Уни қайтаринг.

Қизил аскарлар Деҳқонни Сергонинг олдига олиб келадилар.

20 *Хужжатларни қаерга қўйгансан?*

Деҳқон (*ийғлайди*). Ўртоқ бошлиқ, менда ахир ҳеч қандай хужжатлар йўқ. Нега ахир бир бегуноҳ одамнинг қонини тўкасизлар.

Серго. Сабабини у дунёда суриштирасан. (*Деҳқонга яқинлашиб келиб, унинг кўзларига диққат билан тикила бошлайди.*) Мен ким билан гаплашаётганимни жуда яхши биламан. Бизни якка қўйиб туринглар.

Ҳамма чиқиб кетади.

Қани, айт.

30 *Деҳқон. Тўғри. Иқрор қиламан. Мен офицерман. Рус армиясининг кадрдаги офицериман. Мен бу ерда тасодифан илиниб қолдим. Яшириниб юрган эдим. Қочмоқчи бўлган эдим. Бироқ мана иложи бўлмади. Қўлга туширдилар.*

Серго. Бор гапинг шуми?

Деҳқон. Шу.

Серго. Бошқа гап ҳам бордир. (*Деҳқоннинг тугунчасидан нонни олиб синдиради. Ноннинг ичидан бир қоғоз чиқади.*) Ҳа, бу бизнинг штаб ишлаб чиққан хужум плани. Буни сенга ким берди?

Деҳқон. Билмадим. Қимдир юзини боғлаб олган бир киши.

Серго. «Қўндоқ» дегани нима дегани?

Деҳқон. Билмайман.

Серго. Ёлғон айтасан.

Деҳқон. Бундан чиқадики, сиз ҳамма нарсани менадан кўра ҳам кўпроқ билар экансиз-да?

Серго. Йўқ, ҳаммасини айтиб берасан, ё бўлмаса...

10 Деҳқон. Агар ҳаммасини очиқ айтиб берсам — шу ёруғ жаҳони оламда ўйнаб-кулиб яшаб юрсин, деб мени қўйиб юборасизми?

Оёқ товушлари.

Серго. Деразанинг олдига бор.

Деҳқон боради.

Николаев (*киради*). Мумкинми, Григорий Константинович?

Серго (*деҳқонга*). Орқангни ўгир. (*Николаевга*.) Кириг. (*Деҳқонга*.) Бизнинг штабда ким билан алоқанг бор эди. (*Николаевга қарайди*.)

20 *Бядуля кириб келади.*

Буни олиб чиқинг, ҳеч кимга кўрсатмай, ўзини ёлғиз қаманг.

Бядуля. Хўп бўлади.

Соқчи. Кетдик. (*Чиқиб кетадилар*.)

Николаев. Бу қандай қуш бўлди? (*Эшик томонга боши билан ишора қилади*.)

Серго. Қандайдир бир деҳқон. Нима учундир уни жосус деб гумон қилишибди.

30 Николаев (*енгил тортиб*). Қишлоқиларимизнинг ҳаммаси ҳам бир-бирига ўхшаб кетади.

Серго. Сиз шундай деб ўйлайсизми? (*Соатига қарайди*.) Сиз тайин қилинган муддатдан ҳам ўн беш минут олдин келибсиз.

Николаев. Мен интизомга ўрганиб қолганман, Григорий Константинович.

Серго. Шундай денг, а? Интизомли бўлиш бу яхши сифат. (*Пауза*.) Қолганлар қани?

40 Николаев. Ҳозир етиб келишади. Григорий Константинович, штаб бошлиғига хабар бермай туриб шошилинч мажлис чақирилишининг сабаби нима?

Серго. Бироқ бу мажлис сизнинг бевосита ишти-
рокинги билан ўтади, Николаев. Қўлимизга янги маъ-
лумотлар тушди. Шуларни муҳокама қилиш керак.
(Пауза.) Шундай қилиб сиз, қишлоқилар ҳаммаси бир-
бирига ўхшайди, дедингизми?

Николаев (*базўр илжайиб*). Бугун сиз чап ёнбо-
шингиз билан турганга ўхшайсиз, Григорий Константи-
нович. Ҳар бир гапдан иккинчи маъно қидираётибсиз.

10 Серго. Сиз эса бунга эътибор бермай қўя қолинг.

Захар. Мумкинми?

Серго. Кир. Ҳамма йиғилдимиз?

Захар. Ҳа, ўртоқ Серго.

Серго. Чақир.

Захар. Киришлар, ўртоқлар.

Лалаев, Калюга, Захар, урта командир, Бядуля ва бир неча ишчи кирадилар.

Ҳаммалари. Салом, ўртоқ Серго!

20 Серго. Салом, ўртоқлар. Утиринглар, бошлайми-
ми? (*Кичик командирларга ва ҳарбий бўлмаганларга қараб.*) Уртоқлар, сизлар ҳозир ҳарбий кенгашда иш-
тирок қилаётибсиз. Сизларга шу маълумми?

Кичик командир. Маълум.

Николаев. Қечирасиз, Григорий Константинович,
нима учун ҳарбий кенгашда бегона кишилар иштирок
қилаётганини тушунтириб беришингизни сўрар эдим.
Бу ахир ҳарбий сирни ошкор қилиш бўлади. Айниқса,
мен бугунги мажлисда баъзи оператив масалаларга тўх-
талмоқчи бўлган эдим.

30 Серго. Тушунтириб берай. Мен бу ерга партия-
нинг раҳбар ходимларидан бир қанчасини чақирдим.
Биласизми, душман бизнинг ҳарбий сиримиздан хабар
топибди.

Николаев. Бундай бўлиши мумкин эмас.

Лалаев. Нима деясан, ўртоқ Серго! Уртоқлар...
Менинг хаёлимга шу нарса келдики...

40 Серго. Хаёлига келганмиш! Хаёл эмиш! Хаёл де-
ган нарса ойдин кечада севишган ёринг билан ёнма-ён
ўтирганда бўлади, Лалаев. Бу ер эса фронт. Бу ерга
сени Москвадан фақат хаёл суриш учун эмас, балки иш
қилиш учун юборишган. Биласанми, кеча биргаликда
ишлаб чиққан хужум планимиз бугуннинг ўзидаёқ оқ-
ларнинг қўлига тушибди. (*Гимнастёркасининг чўнтаги-
дан жосусдан олинган қоғозни чиқариб стол устига қўя-
ди. Кўзини штаб аъзоларидан узмайди.*)

Лалаев. Бу нима бўлиши мумкин? Сотқинликми?

Николаев. Бу план менга, сизга ва Лалаевдан бошқа ҳеч кимга маълум эмас.

Серго. Бу ёққа қаранглар-а. Бу сотқинликни ким қилган. Ҳам бу «Қўндоқ» дегани нима? (*Қоғозни кўрсатади.*)

Николаев. Бу нима эмиш? Тилдан дарс бермоқчимисиз? Қўндоқ дегани, қўндоқ бўлади-да.

10 Серго. Мен сўраяпманки, «Қўндоқ» дегани бу ким деб?

Николаев. Мен билолмадим. Бу ерда қандайдир бир чуволчиқлиқ бор...

Серго. Йўқ, аксинча, ҳаммаси ойнадан ҳам равшан.

Николаев. Бу сотқинликни ким қилган бўлиши мумкин?

Серго. Жаноби Қўндоқ! Сен сотқинсан, Николаев! Қўндоқ — бу сенинг махфий лақабинг!

20 Николаев (*ирғиб туриб*). Сиз ким билан сўзлашаётганингизни унутиб қўяётибсиз! Бундай дейишга қандай журъат қилдингиз?

Серго. Бўкирма! Бу ер қовоқхона эмас, балки революцион армиянинг штаби.

Николаев. Ўртоқлар, бу туҳмат! Оржоникидзе ҳарбий мутахассисларга қарши. Урушни фельдшердан чиққан ҳаваскорлар эмас, балки ўз мутахассислари олиб борадилар.

Серго. Сен бу жиноятнинг изини йўқотмоқчимисан, а? Овора бўласан!

30 *Николаев тўппончасига ёпишади.*

Бядуля (*уни дарҳол мушт билан уриб ерга йиқитади*). Қўлингни қаёққа чўзаяпсан, ифлос! (*Қўлидан тўппончасини тортиб олади.*)

Калюга уни тикка тургазиб қўяди.

Серго. Тинчланинг, Николаев, бўлмаса фельдшер Оржоникидзе, отнинг юрак ўйноғини тўхтатадиган бром ёзиб беради. Қани айт-чи, сен ўзингнинг бу сотқинлигинг билан қанча гуноҳсиз одамнинг қонини тўқдинг?

40 *Николаев худди пойига болта урилгандай шилқ этганча креслога йиқилиб тушади.*

Лалаев. Уят! Бу малъуннинг шундай бўлиши

мумкинлиги хаёлимга ҳам келмаган экан. Нима гап ўзи, а? Нима бўлди-я? Жинни бўлиб қолай деяпман.

Серго. Сен бу таҳликадан холисан.

Лалаяев. Уртоқ Оржоникидзе, менинг сиздан ёшим катта.

Серго. Шуниси ачинарлики, ақл деган нарса ҳамма вақт ҳам ёш улғайган сайин ошавермайди. (Захарга.) Захар, мана бу одамни олиб чиқ. (Николаевни кўрсатади.)

10 Захар. Уйинингни ўйнаб бўлдинг. Тур, кетдик.

Николаев (туради. Эшиккача боради, ўша ерда туриб Сергога қарайди). Оржоникидзе!

Захар. Юр, юр.

Николаев. Оржоникидзе, менга дағаллик қилманг. Мен яна керак бўламан.

Серго. Янами? (Захарханда билан.) Яна, яна революцияни сотиш учунми, а?

Николаев. Аттанг! Бу қилғуликларни камроқ бажаролганимдан жуда афсусланаман.

20 Серго. Олиб кетинг!

Захар Николаевни олиб чиқиб кетади.

Калюга (Сергога яқинлашиб). Тинчлан, ўртоқ Серго.

Лалаяев. Тинчлан, ўртоқ Оржоникидзе, жин урсин. Ҳар ҳолда ўз вақтида бўлгани яхши бўлди.

Серго. Ўз вақтида эмиш. Шунини ўз вақтида деб бўладими? Қанча жангларни ютқиздик. Армиямиз қандай қопқонга тушай деб қолди.

Лалаяев. Рост, қарасам, мен кетишим керак экан.

30 Буларнинг ҳаммасига менинг ҳарбий ишда тажрибасизлигим сабабчи.

Серго. Йўқ, аксинча, сен ғоятда ҳам тажрибали одамсан. Бу тўғрида ҳали бизга Бядуля айтиб беради.

Телефон жириглайди.

Захар (трубкани олиб). Ҳа, ҳа, эшитяпман. (Трубкани қўлига сиқиб.) Уртоқ Серго, сизни тўғридан-тўғри тортилган сим орқали Смоленск сўраяпти.

Серго. Уртоқлар, мени бир оз ҳоли қўясизлар.

Лалаяев. Хўп, биз ҳали гаплашиб кўрамиз.

40 Ҳамма чиқиб кетади.

Серго. Эшитаман... эшитаман. Оржоникидзе гапир-

япти. (Пауза.) Салом, Иосиф Виссарионович. Раҳмат, жойида. Аҳвол жуда оғир. Эшитяпман... тушунарли...
Ҳа, Николаев, сен уни Питерда кўргансан, танийсан. Аммо, алам қиладиган жойи шундаки, Москвадан юборилган комиссар Лалаев, менингча, хиёнатнинг бош ташкилотчиси унинг ўзи бўлса керак... (Пауза.) Тартиб, интизом, Троцкийнинг мунтазам армияси қани? Буларнинг ҳаммаси пуч хаёл. (Пауза.) Айт, Сосо, у бизга яқкаш ортмоқлаётган бу сотқинлар, савдойнамо малъунлардан қандай қилиб қутулсак бўлади? (Пауза.)
10 Тушунарли. Яна сендан илтимос қиламан: яроғ-аслаҳа олиб келаётган эшелон ҳам қаердадир йўлда тўхтаб қолган. Бу ҳам тасодикий бўлмаса керак, деб кўрқаман. Бир қатъий чора кўр. Раҳмат. Ильичдан ҳеч қандай хабар йўқми? (Қувониб.) Бугун дейсанми? Бугун гаплашдингми? Соғлиги қалай? Жуда яхши. Раҳмат, кўришгунча хайр! (Трубкани қўяди.)

Бядуля киради. Ҳаммаси тасдиқланган.

Бядуля. Мен сизга айтган эдим-ку.

20 Серго. Собиқ комиссар Лалаев назорат остига олинсин.

Саҳна орқасида йўқ товуши эшитилади.

Захар (югуриб киради). Уртоқ Оржоникидзе!

Серго. Нима гап?

Захар. Ўзини отиб қўйди.

Серго. Лалаевми?

Захар (таажжубланиб). Ҳа, Лалаев.

30 Серго (аччиғланиб). Улгурибди-да. (Қўлини силтаб.) Унинг кетадиган йўли ҳам шу эди. Ўртоқларни чақир.

Захар чиқиб кетади. Ҳаммалари кирадилар. Ҳаммаси ҳайратда.

Серго (уларга кўз ташлаб). Сизларга нима бўлди, ўртоқлар?

Калюга. Йўқ, йўқ, ҳеч гап бўлгани йўқ, ўртоқ Серго.

Серго. Кенгашимиз давом этади... (Столга ўлтиради.) Уртоқ Бядуля, сени шундай вазифага тайин қиламиз...

Парда

Олтинчи кўриниш

Яшаш учун мосланган пульман вагони. Яқин орадаги артиллерия отишмаси ва пулемёт тариллаши эшитилиб туради. Бунга кўникиб кетган Павлик ҳеч нарсага эътибор бермай китоб ўқимоқда. Вагонга Зинаида Гавриловна киради.

Павлик (*унинг олдига югуриб бориб*). Ойи? Чарчадингизми?

Зинаида Гавриловна. Ҳечқиси йўқ, ўғлим... ярадорлар кўп, лекин уларни госпиталда ушлаб туриш 10 қийин, яраларини боғладингми, сўрамай-нетмай ўз ихтиёрлари билан фронтга кетиб қоладилар.

Павлик. Қойилман ботирларга.

Зинаида Гавриловна. Ўзимнинг ақлли ўғлим! (*Қучоқлайди.*) Серго сени мана шу малла сочли ақлли бошинг учун яхши кўриб қолди-да. Сен ҳам дандангми яхши кўрасанми?

Павлик. Мен ундан ҳеч нарсамни ҳам аямасдим. Жонимни ҳам аямасдим.

Зинаида Гавриловна. Нега мунча, жон ўғлим? Сен бахтли, узоқ умр кечирасан.

Павлик. Мана, уруш тамом бўлсин — мактабга кираман, кейин ҳарбий билим юртига, кейин академияга кириб ўқийман.

Зинаида Гавриловна. Ҳозир нима ўқиясан?

Павлик. Ватан уруши ҳақидаги китобни.

Вагонга чанг-тўзон босган, жангда куйган Захар киради.

Зинаида Гавриловна. Сенга нима қилди, Захар?

30 Павлик. Захар амаки!
Захар (*илжайиб*). Ҳаммаси жойида, Зинаида Гавриловна.

Зинаида Гавриловна. Серго қалай?

Захар. Соғ-саломат.

Зинаида Гавриловна. Ишқилиб яралангани йўқми?

Захар. Йўғ-э! Уқлар уни кўрса қочади, ўқлар Сергодан ҳайиқади. Бугун эрталаб полкни у бошлаб борди. Роса жанг бўлди-да!

40 Зинаида Гавриловна. Яраланибсан-а, Захар?
Павлик. Захар амаки! Нима қилди?

Захар. Зарарсиз... Сал ўқ ялаб кетди.

Зинаида Гавриловна. Фронтда аҳвол қалай?

Захар. На патрон етишади, на снаряд. Душман-

нинг зарбаларини билак яланғочлаб қуруқ қўл билан қайтараямиз. Серго шунда ҳам асло чекинишни хаёлига келтирмайди. У мени фронт штабидан бирор хабар келган-келмаганлигини билиб келгани жўнатган эди.

Зинаида Гавриловна. Йўқ, ҳеч қандай хабар келгани йўқ.

Захар (телефон трубкасини олади). Штабми? Навбатчимисан? Захар гапиряпти. Ҳеч қандай хабар борми? Йўқ?

10 Зинаида Гавриловна. Серго ҳозир қаерда?

Захар. Ўнг қанотда, эски қўрғоннинг олдида. Разведка душмanning асосий кучлари ўша ерда эканлигини маълум қилди.

Павлик. Ҳов ўша ўрмоннинг даҳанасидами?

Захар. Ҳа, ўрмоннинг даҳанаси душман қўлида, қўрғонни биз қўлга киритдик. Шундай қилиб, штабдан ҳеч қандай хабар йўқ, денг? Хўп, майли, мен яна жанг қилгани кетдим, бўлмаса келтиршо (милтигини кўрсатади) зерикиб қолади. Ўзи ҳам жуда эски милтиқ-да.

20 (Кулади.)

Зинаида Гавриловна. Тўхта, Захар, ҳойнаҳой очдирсан. Мана бу нон билан колбасани еб ол.

Захар (олмай). Ўзларингиз ҳеч нима емаган бўлсаларингиз-а?

Зинаида Гавриловна. Мен тўқман, Захар.

Захар. Хўш, сен-чи, Павлик?

Павлик. Менинг ҳам қорним тўқ. Олинг, энг, Захар амаки.

30 Захар (колбаса ва нонни олади). Раҳмат, икки кундан бери туз тотмагандим.

Зинаида Гавриловна. Сергога салом айт, уларнинг аҳволи дуруст экан, дегин.

Захар. Хўп бўлади! (Кетади.)

Зинаида Гавриловна (Павликка). Сен шу қадар ориқлаб кетдингки...

Тўп садолари эшитилади.

Эшитяпсанми? Бу яна ярадорлар кўпайди, деган гап. Госпиталга жўнаш керак.

40 Вагонга Отелло либосидаги, устидан шинель ҳам кийиб олган актёр киради. Унинг орқасидан қизи ва театр либосидаги бир неча актёрлар кирадилар.

Актёр. Салом, Зинаида Гавриловна.

Зинаида Гавриловна. Салом, ўртоқлар!

Павлик (*актёрларнинг гримидан қўрқиб*). Ойи!
Актёр (*кулади*). Павлик! Қадрдонларингни тани-
мадинг-а, уялмайсанми?

Павлик. Энди танидим.

Актриса. Биз сизга келган эдик, Зинаида Гаври-
ловна.

Зинаида Гавриловна. Хуш келибсизлар, хиз-
мат?

10 Актёр. Гримда бўлганим учун кечиринг, тез орада
саҳнага чиқишим керак.

Актриса. Биз яқин жойда, вокзалнинг ёнидаги
клубда спектакль кўрсатаётибмиз.

Актёр. Сиздан бугун биз қўяётган спектаклимизни
бориб кўришингизни сўраймиз.

Зинаида Гавриловна. Афсуски, бугун борол-
майман, ўртоқлар. Госпиталга шошиб турибман. Хўш,
ишларингиз қалай, юришиб кетдимиз?

Актёр. Жуда соз, Зинаида Гавриловна.

20 Актриса. Биз ҳозиргача ўнта спектакль кўрсат-
дик. «Қўзибулоқ қишлоғи», «Тубанликда», «Гамлет»ни
кўрсатдик.

Актёр. Кеча бўлса «Отелло»ни ўйнадик.

Зинаида Гавриловна. Бу ишларингиз жуда
ҳам яхши бўлибди.

Актриса. Томошабинлар-чи... Томошабинларимиз-
ни айтмайсизми, Зинаида Гавриловна!

Актёр. Кеча биз фронтга жўнаётган эшелон олди-
да томоша кўрсатдик.

Актриса. Очиқ ҳавода...

30 Актёр (*кулади*). Яна бунисини айтмайсизми...
охирги кўрinishда томошабинлар Дездемонани (*қизини
кўрсатади*) бўғиб ўлдиргани ҳам қўйишмади.

Павлик. Бўғиб ўлдиргани?

Зинаида Гавриловна. Қўрқма, бу пьеса,
Павлик.

Актёр. Бу одамларнинг оқ кўнгиллигини айтинг.
Мен бундай томошабинларни умримда кўрган эмас-
ман.

40 Зинаида Гавриловна. Халқнинг кучи ҳам
мана шунда-да!

Актёр. Гапларингиз тўғри, Зинаида Гавриловна.
Аммо, афсуски, бугун спектаклимизга боролмас экан-
сиз-да.

Зинаида Гавриловна. Албатта бораман...
Аммо келаси гал.

Актриса. Уртоқ Оржоникидзенинг ҳам боришларини сўраймиз.

Зинаида Гавриловна. У албатта боради. Григорий Константинович театрни жуда яхши кўради.

Актриса. Хайр, Зинаида Гавриловна. Юринг, дада.

Актёр. Яқин орада кўришгунча хайр.

Зинаида Гавриловна. Ишларингизда ҳар томонлама муваффақиятлар тилайман.

10 Актриса. Раҳмат!

Чиқиб кетадилар.

Зинаида Гавриловна. Павлик, энди мен борай.

Павлик. Тез қайтиб келасизми?

Зинаида Гавриловна. Билмадим, жон ўғлим. Қани, менга вагондан бир қадам ҳам жилмасликка сўз бер-чи.

Павлик. Хотиржам бўлинг, ойи, мен ҳеч ёққа кетмайман.

20 Зинаида Гавриловна. Яхши тушлар кўриб ёт. *(Кетади.)*

Павлик ёлғиз қолади. Китоб ўқийди. Яқин жойда снаряд портлади. Павлик деразага югуриб боради. Узоқ қараб туради.

Павлик. Эҳ! Беш ёшгина катта бўла қолсам нима қилар экан, а! *(Қўлини силтайди.)*

Эшик тарақлаб очилади. Яраланган Степан киради ва шу заҳоти йиқилади.

Степан. Уртоқ Оржоникидзе...

30 Павлик *(Степаннинг олдига югуриб боради)*. Степан амаки! Нима бўлди? Сизга нима қилди? *(Унинг енгидан тортади.)*

Степан. Павлик, тегма, секин, секин... Мен яраландим. Уламан, отанг қани?

Павлик. Дадам фронтда. Сизга нима қилди, Степан амаки?

Степан *(базўр)*. Мен фронт... штабининг... буйруғини... буйруғини... олиб келдим... жуда муҳим буйруқ... тезда етказиш керак.

40 Павлик. Дадам яқин орада... бу ердан уч чақиримча нарида.

Тўп садолари сусаяётгани эшитилади. Павлик Степанни суяб турғизади, чорпояга ўтқизади.

Степан (бошини қуйи солади). Уртоқ Серго... Серго... (Туриб кетишга уринади.)

Павлик. Оз эмас-овлоқ эмас, ораси уч чақирим-а!.. Сиз етиб боролмайсиз, амаки.

Степан. Буйруқ... тезликда... (Гандираклар, чорпояга йиқилиб қолади.)

10 Павлик. Степан амаки. Амаки! (Нима қилишини билолмай, дераза томон югуриб боради, эшикни очади; Степаннинг олдига қайтиб келади.) Степан амаки!

Степан хушсиз.

Нима қилдим энди? Нима қилай, дадажон? (Нимадир эсига келиб қолади. Степаннинг сумкасини очиб ҳужжатларни олади. Ахтаради.) Буйруқ қани, амаки? Қарда бўлиши мумкин? (Унинг чўнтақларини тинтийди, қўйнидан конверт олади.)

Степан (кўзларини очади). Павлик... бу буйруқ... эҳтиёт қил... Душманларнинг қўлига тушиб қолмасин...

20 Павлик. Айтганларингизнинг ҳаммасини бажарман. Дадамга топшираман. Хайр, Степан амаки.

Степан. Хайр, ука. Эҳтиёт бўл... Ўзингни ўқдан сақла...

Павлик конвертни қўйнига солиб вагондан ўқдек отилиб чиқиб кетади.

(Турмоқчи бўлади, қийналиб деразанинг олдига келади ва қичқиради.) Эҳтиёт бўл, Павлик, эҳтиёт бўл! Эҳ! (Хушсиз бўлиб йиқилади.)

Парда

Еттинчи кўриниш

30

Фронт. Эски қўрғоннинг харобалари истеҳком бўлиб хизмат қилади. Командир пункти. Узоқдан ёйилган қўйи кетаётган жангчилар ҳалқаси кўринади. Олдинда Бядуля, Иванов ва бошқа командирлар.

Иванов (дурбиндан қарайди ва Бядуляга гапирди). Чап қанотга бир диққат қил... илғаяпсанми? Бизни четлаб ўтишга тиришишяпти... ишқилиб қуршовга тушиб қолмайлик-да...

Бядуля (дурбиндан қарайди). Ут очилсин!

Залп эшитилади. Жимлик.

Иванов. Мустаҳкамланиб олишибди... Бир ерда тўхтаб туришибди... Эҳ, менга бу тариқа жимжитлик сира ҳам ёқмайди-да.

Саҳнага чап томондан, соқоли ўсиб кетган Калюга кириб келади. У ҳарбий формада.

Бядуля. Нима гап бўлди, Калюга?

10 Калюга. Ана шу ҳеч гап бўлмаётгани жонга тегаётибди-да. Патрон юбормасанг бўлмайди, лаънати оқлар борган сари сиқиб келяпти. Ўртоқ Серго қаерда?

Бядуля. Серго қўшин ичида. Шунча патронни нима қилдинг? Ахир мен сенга икки яшик патрон юборган эдим-ку. Ё бўлмаса чучвара ўрнига еяпсанми?

Калюга. Менга икки яшигинг нима бўлади? Мен у билан чумчуқ қўрийманми! Сен менга чинакам ёрдам бер.

Бядуля. Ахир мен ҳам қаердан оламан. Ўзинг ўйлаб кўриб, шунга яраша ҳукм чиқармайсанми?

20 Калюга. Нима, ҳукм чиқариб мен судмидим? Менинг вазифам жуда кичкина. Серго менга бир участкани топшириб қўйган. Мен шуни мудофаа қиламан. Лекин куппа-қуруқ қўл билан душманни улоқтириб ташлаш маҳол-да!

Иванов. Ўртоқ Серго келяпти.

Ҳамма ўгирилиб қарайди. Чанг-тўзонга ботган Серго кириб келади. Шинели лой, қўлида милтиқ.

Серго. Сен бу ерда нима қилиб юрибсан, Калюга?

Калюга. Ёрдам сўраб келдим, ўртоқ Серго. Патрон йўқ.

30 Серго. Захар қайтиб келдимми?

Иванов. Келгунича йўқ.

Серго. Қанча патрон қолди?

Иванов. Атиги тўрт яшик.

Серго. Бир яшигини Калюгага бер.

Калюга (ялиниб). Атиги бир яшикми?

Серго. Бошқа йўқ, Калюга, ўзинг кўриб турибсан-ку.

Калюга. Тушундим. (Ивановнинг орқасидан кета бошлайди.)

40 Серго. Калюга.

(Калюга тўхтайдди).

Жангчиларнинг руҳини кўтариб тур. Бизга ёрдамчи кучлар келаётибди, де.

К а л ю г а. Хўп бўлади, ўртоқ Серго.

Саҳна орқасидан ўқтин-ўқтин тартибсиз отишмалар, оёқ товушлари яқинлашиб келади.

Б я д у л я. Қаёққа? Қаёққа ахир, жин урганлар! Тўхтанглар! (*Сергонинг олдига югуриб келади.*) Уртоқ Серго. Бешинчи рота ўз позициясидан кўчибди... Фронт одамсиз қолаётибди!

Шовқин-сурон, одамлар ёпирилиб келаётгани эшитилади.

- 10 Серго. Фронтни ташлаб келишга ким журъат қила олади? (*Тепачага чиқиб, қўлини кўтаради.*) Ҳеч кимнинг фронтни ташлаб чиқишга ҳақи йўқ! (*Шивирлайди.*) Шундай нозик дақиқада жангчилардан бирон-тасининг ҳам фронтни ташлаб чиқишига ишонмайман. Азиз ўртоқлар, сиз билан бизнинг ахир, бундан ҳам оғир кунларни бошимиздан кечирганларимиз ёдингиздан чиқдимиз? Городок бўсағасида сизнинг полкингиз душман ҳалқасини ёриб ўтмаганмиди? Сиз билан биз
- 20 Борисов шахрини олмаганми эдик! Ушанда оқ полякларга ва бошқа турли-туман итваччаларга қақшатғич зарба берган, шу бешинчи полк эмасмиди! Сизларга нима бўлди, азиз ўртоқларим? Чўчиётисизларми? Мен бунга ишонмайман. Эҳтимол ўртангизда ивгогарлар иш кўраётгандир? У тақдирда биз унга зарба берамиз.

Яқин орада ўқ отилади. Кимдир қичқиради.

(*Қичқариб.*) Ҳа, шундай бўлиши керак.

Саҳна орқасидан овоз. Биз қўрқоқ эмасмиз! Бизга патрон бер!

Патрон келди. Истаганингизча олишингиз мумкин. Уртоқ Иванов, бешинчи ротага тўрт яшик патрон берилсин. (*Жангчилар ўртасига сакраб тушади.*)

- 30 И в а н о в (*Бядуляга секин*). Қўлимизда бори атиги тўрт яшик-ку.

Б я д у л я. Барини бераверасан. Серго қиладиган ишини билиб қилади.

И в а н о в чиқиб кетади.

К а л ю г а (*ҳайратда*). Менга-чи?

Б я д у л я. Сенгами?

К а л ю г а қўлини силтаб чиқиб кетади. Саҳнадан яшикларни кўтариб ўтади.

С о қ ч и. Қим у?

Захар. Нега бақирасан? Ўз кишингни танимайсанми? Қишлоқи. *(Тош орқасидан чиқади.)*

Пешонасини арта-арта Серго кириб келади.

Бядуля. Захар!

Серго. Нима хабарлар бор?

Захар. Ҳеч қандай хабар йўқ, ўртоқ Серго. *(Уларга яқинлашиб.)* Оқлар қамишнинг орасида яшинринган. Ўз кўзим билан кўрдим. У, баччағарлар секин-секин сирғилиб келишяпти.

10 Бядуля. Демак, ҳалқа тобора сиқиб келмоқда.

Серго *(дурбиндан қараб)*. Мабодо душман қамиш ичига пистирма қўйган бўлса нима бўлади?

Бядуля. Унда душманни яқинлашиб келишга қўйиб берамиз. Кейин юзма-юз найзабозлик жангига ўтишга мажбур қиламиз.

Серго. Таваккалига иш кўришимиз яхши эмас. Биз энг аввал душманнинг қанча кучи бор эканлигини аниқ билиб олишимиз керак. *(Бядуляга.)* Қамиш ора-
20 лаб разведка юборилсин.

Бядуля *(биринчи қизил аскарга)*. Қамиш ораси разведка қилинсин.

Қизил аскар эгилган кўйи чиқиб кетади.

Серго *(Семенчукка)*. Алоқани йўлга қўйдингми?

Семенчук. У томон жавоб бермаётибди.

Серго. Қандай бўлмасин йўлга қўйишга тириш.

Саҳна орқасидан туёқ дупури эшитилади.

Бядуля. Қим у?

Соқчи. Тўхта!

30 *Туёқ дупури тўхтади. Суворийлар отлардан тушадилар. Саҳнага кичик командир билан бир суворий кириб келади.*

Командир. Ўртоқ Оржоникидзе қаерда?

Серго. Нима иш билан келдинг, ўртоқ?

Командир *(Сергони таниб, жилмаяди)*. Салом, ўртоқ Серго! Мени танимадингизми?

Серго *(унга қараб қувониб кетади)*. Жалиев!

Жалиев. Менман, ўртоқ Серго.

Серго. Қаердан келдинг? *(У билан кўришади.)*

Жалиев. Фронт штабидан, сизнинг ихтиёрингизга.

40 Серго. Мен бизга мадад кучлар ўз вақтида етиб келишига ишонардим. Одамларнинг кўпми?

Ж а л и е в. Икки эскадрон.

С е р г о. Камроқ.

Ж а л и е в. Шундай бўлса ҳам, ўртоқ Серго, ҳаммалари жанговар йигитлар. Жангда ўсган. Отларини айтмайсизми! Ўзларига жуда мос. Отларини ҳам қаҳрамон отлар деса бўлади.

С е р г о. Яна нималар олиб келдинг?

Ж а л и е в. Тачанка авралар.

С е р г о. Нечта?

10 Ж а л и е в. Иккита.

С е р г о (*жилмаяди*). Камроқ. Қани, таниш бўлинглар, бу — дивизия бошлиғи Бядуля, бу бўлса — менинг қадрдон дўстим Жалиев. (*Жалиевга*). Сени кўрмаганимга қанча бўлди?

Ж а л и е в. Бир йилча.

С е р г о. Шундай шўх характеринг билан уруш майдо-нида бир йил мобайнида омон юришингга ўзимни ишонтиролмасдим. (*Бядуляга*). Бундан ўлим ҳам ҳазар қилади. Ўлим бундай қоқ сўнгални нима ҳам қилсин?!

20 Ж а л и е в (*кулади*). Шунинг учун ҳам яшаб юрибман-да, ўртоқ Серго.

С е р г о. Эскадронларинг қаерда?

Ж а л и е в. Шу ерда, жангга киришга тайёр ҳолда катта тош йўлда турибди.

С е р г о (*харитани ёзади*). Жалиев, сенинг бу қилич тутган беш юз азаматинг биз учун бир дивизия аскарининг ўрнини босиши керак. Бошлаб сен фронтни ёриб ўтасан. Лекин қаердан?

30 Б я д у л я (*харитани кўрсатиб*). Мен, мана бу ердан, душманнинг қоқ манглайдан уришни таклиф қиламан. Энг аввал отлиқлар, уларнинг кетидан пиёда аскарлар боради. Шундай қилиб йўл очилади.

С е р г о. Манглайдан атака қилишга икки эскадрон камлик қилади. Тўсатдан зарба берсак ғалаба қозонамиз. Менинг фикримча, Жалиев ёнбошдан уриши керак... Фронт чизигининг ўртасидан ёриб ўтиб, кутилмаган маневр билан душманнинг орқа томонига ўтиб олиш керак. Ундан кейин биз ҳам бу тарафдан атака бошлаб Жалиевга ёрдам берамиз.

40 Ж а л и е в. Тўғри, ўртоқ Серго.

С е р г о (*Жалиевга харитани кўрсатиб*). Мана, мана бу Шпиль қишлоғи, унинг орқаси қир. Сен ўрмонни оралаб борасан. Худди мана шу ерда ёриб ўтиш керак бўлади.

Ж а л и е в. Худди шу ердан ёриб ўтамиз.

Серго. Сен биз билан ўртоқ Иванов орқали алоқа боғлаб турасан. Тачанкаларни бизга ташлаб кет. Ҳозирча хайр, сизларга муваффақият тилайман, ўртоқлар.

Жалиев, Иванов ва суворий чиқиб кетадилар. Узоқлашаётган от туёқларининг дупури эшитилади.

(Бядуляга.) Сен нима дейсан, душманнинг асосий қўшилмалари шу қамишзорга яширинмаганмикан?

Бядуля. Сиз шундай деб ўйлайсизми?

10 Серго. Мен мавжуд душманга қараб иш кўришни маъқул топардим.

Разведкага кетган қизил аскар югуриб киради.

Қизил аскар. Разведка натижасида маълум бўлдики...

Серго, Бядуля. Хўш?

Қизил аскар. Душман ўз кучларини қамишзорга жилдирмоқда.

Бядуля. Ўртоқ Серго, кутиб ўтирсак бўлмас, фурсат зиқ. Дарҳол ҳужум бошлаш керак.

20 Серго (ҳилпираб турган байроққа узоқ тикилади, кейин миясига бир фикр келгандек). Бизга ҳам тегадиган совға бор экан. Уни қара, кўряпсанми шамол қай томонга эсаётибди?

Бядуля. У томонга...

Серго. Аниқроқ қилиб, душман томонга, дегин.

Бядуля. Хўш, нима эди?

30 Серго. Ҳали ҳам тушунмадингми? Қамишга ўт қўйиш керак. Қарабсанки, икки минут ҳам ўтмай оқлар эгаллаб турган бутун майдон аланга ичида қолиб кетибди.

Бядуля. Офарин! Ана тадбир! Семенчук!

Семенчук киради.

Семенчук. Хизмат, ўртоқ командир?

Бядуля. Буюраман, қамиш орасига яшириниб кириб, ўт қўйилсин!

Семенчук. Хўп бўлади, ўртоқ командир.

Бядуля. Лекин, эҳтиёт бўл, Семенчук.

40 *Семенчук қамишзор оралаб буқинганча душман томонга кета бошлайди. Серго билан Бядуля уни кузатиб турадилар. Уқ товуши.*

Серго (паузадан сўнг). Уни сезиб қолишди.
Бядуля (бақиради). Ерга ёт, Семенчук, ерга ёт!
Серго. Эшитмаяпти, эшитмаяпти!

Бядуля. Ўлдиришди...

Сергеев (югуриб келиб). Уртоқ командир, топшириқни бажаришга ижозат беринг.

Бядуля. Яхши, ўртоқ Сергеев. Буюраман, бориб қамишга ўт қўйинг.

10 ди. Сергеев. Хўп бўлади! (Югуриб кетатуриб тўхтайдиган.)
Чўнтагидан қоғоз олиб, командирга узатади.)

Бядуля. Бунинг нима?

Сергеев. Партия билетим билан онамнинг адреси, ўртоқ командир.

Бядуля. Яхши, ўртоқ Сергеев.

Қизил аскар истеҳкомдан чиқиб ёв томонга эмаклаб кета бошлайди.

Серго (қараб). Яхши кетаётибди. Дадил йнгит экан.

20 оз Захар (кузата туриб). Ҳа, ҳа. Шундай! Ваня, бир чапга, чапга, Ваня!

Серго. Эшитмаяпти.

Бядуля (қичқиради). Чапга, Сергеев!

Серго (ҳаяжон билан). Ия!

Бядуля. Йиқилди... яраланди...

Бир неча қизил аскар югуриб киради.

Биринчи қизил аскар. Мен, мен бораман.

Иккинчи қизил аскар. Топшириқни бажаришга ижозат беринг.

30 Қочетков. Уртоқ командир, мени юборинг.
Иккинчи қизил аскар. Мен бораман.

Биринчи қизил аскар. Бўлмаса қуръа ташлаймиз.

Бядуля. Бу нарса лотерея эмас!

(Узоқдан Павлик кўрнади)

Қочетков (командирга). Қандайдир бир бола шу томонга югуриб келяпти.

Серго (ўгирилиб қарайди). Павлик, Павлик, бу ёққа!

40 Павлик (югуриб кела туриб). Дада!

Уқ узилади. Павлик тўхтайдиган, гандираклар йиқилади.

Б я д у л я. Я р а л а д и л а р.

Серго ўрнидан санчиб туриб Павлик томон югуради.

(Уни тўхтади.) Уққа тутинмасин, ўртоқ Серго!

Серго. Қўйиб юбор! *(Буқинганча чолиб, кета бошлайди.)*

Қизил аскарлар ҳаракатга келиб, унинг орқасидан бормоқчи бўладилар.

10 *(Уларга қараб.)* Ётинглар, бошларингизни кўтарманглар. *(Павликка етиб бориб.)* Павлик, сен бу ерга нега келдинг? Қаердан келяпсан?

Павлик. Мана... *(Қўйнидан пакет олиб, уни Сергога бермоқчи бўлади, лекин узатолмайди.)*

Серго *(пакетни олиб)*. Павлик, азиз ўғилгинам!

Павликни кўтариб, истеҳком томонга келади.

Захар. Вой муаллимгинам эй!

20 Серго *(Павликни ётқизиб қайтади. Буйруқни ўқий бошлайди)*. «Армия штабининг буйруғига мувофиқ ҳужум бошлашимиз керак. Бизнинг қўшинларимиз ҳаракати натижасида душманнинг орқа томонга ўтадиган йўли тамоман кесиб қўйилган». *(Қувониб.)* Демак, бизга юборилган ёрдам Жалиевнинг беш юз қиличбардор азаматининг ўзигина эмас. Аттанг, қамишзор, қамишзор...

Захар *(Сергога яқинлашиб)*. Мени юборинг. Менинг қўлимда қамиш худда шамдай тутаб, тутуни худойи таолонинг олдигача чиқиб боради.

Серго. Сеними?

Захар. Хотиржам бўлинг. Уринлатаман.

30 Серго *(ҳаяжон билан)*. Ўзингга эҳтиёт бўл, Захар!

Захар чиқиб кетади.

Биринчи қизил аскар. Жуда дадил кетяпти. Иккинчи қизил аскар. Уни қара, уни қара! Серго. Нега тўхтаб қолди экан?

Бядуля. Йўқ, ялангликка қараб югурди.

Серго. Ҳой, Захар!

Бядуля *(қувониб)*. Ўртоқ Серго, қаранг, қаранг! Кочетков. Чап берди! Югурди!

40 Биринчи ва иккинчи қизил аскар. Югурди!

Серго. Яша, Захар!

Бядуля. Ўртоқ Серго! Қамишзор ўт олиб кетди!

Серго. Офарин, Захар! Ана энди бизнинг ишимиз юришиб кетади. Захар айтганча, ўринлайди.

Кочетков. Йигитлар, қаранглар-а, ўтнинг шиғиллаб кетишини!

Биринчи қизил аскар. Шамолни айтмайсанми, шамолгинани!

Иккинчи қизил аскар. Ана у томондан ҳам ўт кўринди. Қамишнинг ланғиллашини қара.

Бядуля. Захар, қамишлар орасида ўйнаб юрибди.

Серго. Эски йўл босар, ўз ишини билиб қилади.

10 Кочетков. Ёнишини қаранг-а, худди керосин сепгандай.

Биринчи қизил аскар. Орқага чекин, Захар, орқага!

Иккинчи қизил аскар. Оқлар қочарга жой тополмай қолди.

Бядуля. Шамолнинг эсишини қаранглар, бутун дашт ёнаётибди. Ҳашақларга ҳам ўт кетди.

Иванов югуриб киради.

Иванов. Ўртоқ Серго! Жалиевнинг отлиқлари ёвнинг ёнбошидан ёриб ўтди. Ҳужум бошлади.

20 Серго (*Бядуляга*). Тачанкалар олдиндан юборилсин! Орқасидан пиёдалар боради.

Кочетков. Қочиб қолишди! Қочиб қолишди. Ит-ваччаларни қамишзордан қувиб чиқардик!

Захар (*югуриб киради*). Ўртоқ Серго! Ҳамма иш ўринлади.

Серго. Фронт бўйлаб буюраман! Ҳужумга!

Бядуля (*фронт бўйлаб қичқиради*). Ҳужумга!

Серго. Менинг орқамдан, ўртоқлар!

30 Бутун фронт бўйлаб «Ура!» садолари бошланади. Олдинда Серго, Бядуля, Иванов. Уларнинг орқасидан ҳужумга кетаётган қўшин боради. Саҳна орқасидан гулдурас «ура!» садолари янграйди.

Парда